

Türk-Amerikan Müşterek Turizm Teşebbüsü: İstanbul Hilton Oteli Örneği (1948-1955)

*Hasan DAŞDEMİR**

Arş. Gör. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Erzurum

E-Mail: hasan.dasdemir@erzurum.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2260-4804

Mustafa ÇOLAK

Prof. Dr., Samsun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi
Bölümü, Samsun

E-Mail: mustafa.colak@samsun.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8310-3766

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 24.05.2023 Kabul Tarihi / Accepted: 05.03.2024

ÖZ

DAŞDEMİR, Hasan; ÇOLAK, Mustafa, **Türk-Amerikan Müşterek Turizm Teşebbüsü: İstanbul Hilton Oteli Örneği (1948-1955)**, CTAD, Yıl 19, Sayı 41 (Güz 2024), s. 769-805.

Türkiye doğal koşulları ve iklim özellikleri açısından neredeyse her mevsim turizm faaliyetlerinin sürdürülebileceği nadir bir coğrafyaya sahiptir. Turizm söz konusu olduğunda ise Türkiye’de akla gelen ilk şehir çoğunlukla

* Sorumlu yazar / Corresponding author

İstanbul olmaktadır. Ancak İstanbul turizm açısından taşımış olduğu bütün özelliklere rağmen dünyada modern turizmin gelişimine ayak uyduramamıştır. Bu durum II. Dünya Savaşı sonrasında turizmde yaşanan gelişmelere bağlı olarak İstanbul'da turistik tesislerin yetersizliğini açığa çıkarmıştır. Yerli ve yabancı turistlerin İstanbul'da ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılayacak otellerin eksikliği, turizm sektörü ve idari yöneticilerini çözüm arayışına itmiştir. Bu arayışlar savaş sonrası dış politikada başlayan Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesiyle kısmen çözüme kavuşmuştur. Nitekim Amerika, Marshall Planı doğrultusunda 1948'de kurulan Ekonomik İşbirliği İdaresi (ECA) aracılığıyla başta Avrupa olmak üzere çeşitli ülkelere turizmi geliştirmek amacıyla destek vermiştir. Türkiye de bu destekle İstanbul'da bir Amerikan şirketi ortaklığı ile Hilton İstanbul Oteli inşa ettirmeyi başarmıştır. Bu çalışma, Türk-Amerikan iş birliğinin turizm alanında yansıması olarak kabul edilen İstanbul Hilton Oteli'nin yapım süreci ve yaşananlar üzerine kurgulanmıştır. Bu sayede Türkiye'de turizmin gelişiminde Amerika'nın etkisi saptanmaya çalışılmıştır. İstanbul Hilton Oteli vasıtasıyla Amerikan kültürel öğelerinin Türk mimarisi ve turizm anlayışına girişine bir örnek sunulmuştur. Türkiye turizm sektörüne birçok ilkler kazandırmış olan İstanbul Hilton Oteli'ne ilişkin bu çalışma, ağırlıklı olarak ABD Ulusal Arşivi, Dışişleri Bakanlığı kayıtları ile dönemin yerli ve yabancı süreli yayınlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Hilton Oteli, Amerikan dış yatırımları, Türk-Amerikan ilişkileri, İstanbul turizmi, Soğuk Savaş kültür diplomasisi

ABSTRACT

DAŞDEMİR, Hasan; ÇOLAK, Mustafa, **A Turkish-American Joint Initiative on Tourism: The Example of Istanbul Hilton Hotel (1948-1955)**, CTAD, Year 19, Issue 41 (Fall 2024), pp. 769-805.

Türkiye has a unique geography where tourism activities can be carried out in almost every season in terms of natural conditions and climate characteristics. When it comes to tourism, Istanbul is often the first city that comes to mind in Türkiye. However, despite all the features that Istanbul has in terms of tourism, it has not been able to keep up with the development of modern tourism in the world. This situation has revealed the inadequacy of touristic facilities in Istanbul due to the developments in tourism after World War II. The lack of hotels to meet the needs and desires of domestic and foreign tourists in Istanbul pushed the tourism sector and administrative managers to search for solutions. These searches were partially solved with the development of Turkish-American relations that began in the post-war foreign policy. As a matter of fact, through the

Economic Cooperation Administration (ECA) established in 1948 in line with the Marshall Plan, the United States provided support to various countries, especially in Europe, to develop tourism. With this support, Türkiye managed to build the Hilton Hotel in Istanbul in partnership with an American company. This study is based on the construction process of the Istanbul Hilton Hotel, which is considered to be a reflection of Turkish-American cooperation in the field of tourism, and the events that took place. Thus, the goal is to determine the influence of America on the development of tourism in Türkiye. With the Hilton Hotel, an example of the introduction of American cultural elements into Turkish architecture and tourism is presented. This study concerning the Hilton Hotel in Istanbul which brought many firsts to the Turkish tourism sector, was mainly prepared by using the U.S. National Archives, the records of the State Department, as well as local and foreign periodicals of the period.

Keywords: Hilton Istanbul, tourism in Istanbul, Turkish tourism, Turkish-American relations, American foreign investments, cultural diplomacy in the Cold War

Giriş

Konaklama ihtiyacı insanların bir yerden başka bir yere hareket etmeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Nitekim bu hareket ihtiyacı her ne kadar insanlığın başlangıcında beslenme ve yaşamsal varlığını devam ettirebilme amacının bir sonucu olarak ortaya çıksa da¹ zamanla seyahatlerin çeşitleri de artmıştır. Turizm² de bu seyahat türleri içerisinde yer almaktadır. Bu manada turizm denildiği zaman görülecek mekân kadar konaklanacak yer de önemli bir mesele olarak görülmüştür. Zira yaşadığı mekândan uzaklaşan insan vardığı yerde yatmak, yemek-içmek ve diğer ihtiyaçlarını giderebilmek için otellere ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle otelcilik ile turizm iç içe geçmiş kavramlar olarak

¹ Eric G.E. Zuelow, *A History of Modern Tourism*, Palgrave, New York, 2016, s. 2-4; William F. Theobald “The Meaning, Scope and Measurement of Travel and Tourism” *Global Tourism*, ed. William F. Theobald, Butterworth-Heinemann, Burlington, 2005, s. 6; Ziya Eralp, *Genel Turizm*, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları: 3, (Basım Yeri ve Tarihi Yok) s. 1.

² Birçok alanda olduğu gibi turizm kavramının tanımında da farklılıklar mevcuttur. Nitekim Amerika’da turizm denildiği zaman eğlence ve boş vakitlerde yapılan seyahatler akla gelirken İngiltere’de turizm bütün seyahatleri kapsamaktadır. Ancak Dünya Turizm Organizasyonu’na göre bir kimse evinden ister kendi ülkesi içinde ister başka ülkeye en az yirmi dört saatliğine geçici veya kısa süreliğine ayrılmışsa bu olayı turizm olarak tanımlamıştır. Fakat ulaşım hizmetlerinin gelişmesi ile seyahat sürelerinin azalması bu tanımı da geçersiz kılarken öğrenciler ve geçici çalışmak amacıyla bir ülkeden diğerine gidenler turizm faaliyetine dahil edilmemiştir. Manohar Puri-Gian Chand, *Tourism and Hotel Industry*, Global Media, Chandni Chowk, Delhi, 2009, s.1-2.

görülmüştür. Her ne kadar eski çağlarda gidilen her ülkede seyyahlar için paralı veya parasız konaklama imkanları bulunsa da zamanla misafirperverlik kavramında da ciddi değişimler yaşanmış ve bugünkü manasıyla turizm ülkelerde milli ekonomi için önemli bir gelir kapısı olan turizm endüstrisini oluşturmuştur.³ Böylece değişen dünyada kapitalizmin yükselişiyle birlikte oteller modern çağın mekânları olarak nitelendirilmiştir.

Modern anlamda Fransa’da ortaya çıkan otelcilik faaliyetleri⁴ ulaşımın gelişmesi ve üretimin artmasıyla birlikte kısa süre sonra bütün dünyaya yayılmıştır. Özellikle İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi’ne paralel olarak seyahat edenlerin sayısında yaşanan artış otellerin çoğalmasına ve İngiltere’nin bu alanda öncü bir konuma yükselmesini sağlamıştır.⁵ İngiltere’de soylu ve zenginler ailelerin çocuklarının Kıta Avrupa’sında başlatmış oldukları “Grand Tour” olarak adlandırılan seyahatlere kısa süre sonra Amerikalı ve deniz aşırı ülkelerdeki gençler de katılmıştır. Bu kişilerin seyahat izlenimlerini kaleme almaları, insanların seyahat arzusunu kamçulamış, turizm ve otelciliğin gelişimini hızlandırmıştır.⁶

Dünyada 19. yüzyılda belirgin bir ivme kazanan turizm ve otelcilik sektörü, 20. yüzyılda ise bu gelişmeyi bir adım daha ileri taşıyarak geniş çevrelerin katıldığı bir etkinliğe dönüşmüştür. Nitekim 20. yüzyılın başlarında çalışma saatleri kısalmış⁷ ve insanların gelir düzeyinde artışlar yaşanmıştır. Ayrıca ucuz

³ Hüsni Sadık Durukal, “Otel-Motel”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, No. 180, Ocak 1957, s. 5. (5-7)

⁴ Elif Çelebi Yakartepe-Can Binan, “İstanbul’un Modernleşme Dönemi Otelleri (1840-1914)”, *Megaron*, Cilt 6, Sayı 2, 2011, s. 80.

⁵ Ahmet Aktaş, *Turizm İşletmeciliği ve Yönetim*, Azim Matbaa Fatih Ofset, Antalya, 2002, s. 28. İngiltere’de kitle turizmin gelişmesinde ulaşım alanında yaşanan gelişmenin büyük etkisi olmuştur. David Harrison-Richard Sharple (Ed.), *Mass Tourism in a Small World*, CABI, Boston, s. 1-2; İngiltere’de ve batıda turizmin gelişimi için bk. John Tower, *An Historical Geography of Recreation and Tourism in the Western World, 1540-1940*, Wiley, New York, 1996.

⁶ A. K. Bhatia, *Tourism Development: Principles and Practices*, Sterling Publishers Private Lim. New Delhi, s. 10-12; Detaylı bilgi için bk. William Edward Mead, *The Grand Tour in the Eighteenth Century*, Houghton Mifflin Company, Boston and New York, 1914.

⁷ İşçi sınıfının zaman içerisinde edinmiş olduğu yıllık izin hakları turizmin gelişmesinde büyük bir etki yaratmıştır. Bu bağlamda tatil ve turizm çalışanların izinli olduğu dönemde yapılan bir etkinliğe dönüşmüştür. Çalışanlara ücretli izin hakkı birçok ülkede farklı zamanlarda verilse de Türkiye’de 1952’den sonra gündeme gelmiş ve yıllık ücretli izin kavramı 1962’de anayasal bir hak olarak tanımlanmıştır. Bu da turizmin gelişmesine etki eden faktörlerdendir. Serdar Kara, “Cumhuriyet Dönemi Bir Turistik Mekân Projesi: Abant Gölü (1923-1950)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 72, 2023, s. 202. Türkiye’de ücretli izin hakkında detaylı bilgi için bk. Mehmet Okan Alp, “Yıllık Ücretli İzin”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

ve hızlı seyahat imkanlarının oluşması ve modern tesislerin çoğalması turizm sektöründe önemli canlanmalar yaşanmasına sebep olmuştur. Böylece turistlik seyahat etmek artık soylu ve zengin sınıfa ait bir eylem olmaktan çıkarak orta gelirli insanların da katıldığı bir sosyal etkinlik alanı olmuştur.⁸ Bu durum otel işletmeciliğinde yeni anlayışların doğmasına yol açmıştır. Başta Amerika olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde oteller sadece konaklayanların barınmak için kullandıkları yer olmaktan çıkmış ve insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla daha lüks hizmetler sunmaya başlamıştır. Dünyada ilk otel zincirini kuran Amerikalı Elsworth M. Statles, 1907’de özel banyolu odalar tasarlamış ve konaklama sektörünü yeni bir boyuta taşımıştır. Böylece müşterilerin ihtiyaçlarına yönelik gelişen otelcilik sektöründe yenilikler devam etmiş 1920’li yılların sonlarına doğru otellerde modern mimari üslupları kullanılarak cam tavan, asansör ve büyük kongre salonları da eklenmiştir.⁹

Dünya çapında turizmin gelişmesi açısından bir başka dönüm noktası II. Dünya Savaşı sonrasında başlamıştır.¹⁰ Savaşın yaratmış olduğu yıkıcı etkiden kurtulmak için başta Avrupa ülkelerinin liderleri olmak üzere politikacılar

⁸ David L. Edgell- Jason R. Swanson, *Tourism Policy and Planning: Yesterday, Today, and Tomorrow*, Routledge, London, 2019, s. 81; Yıllık iznin yasallaşması ve çalışanlara bir hak olarak tanınması turizmin gelişmesinin bir diğer nedeni olmuştur. Türkiye’de de 1961 Anayasası ile bu hak çalışanlara tanınmıştır. Bk.

⁹ Burhan Şener, *Modern Otel İşletmelerinde Yönetim ve Organizasyon*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 8; Amerika ve Avrupa’da turistler için konaklama mekânları ileri düzeyde bir hizmet sunmaya başlamasına rağmen Türkiye’de II. Dünya Savaşı’ndan sonra oteller zamanın gerisinde ve estetik kaygılardan uzak durumdaydı. Nitekim Sabri Esat Siyavuşgil İstanbul’da yapımı devam eden otelleri gezmiş ve gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır: “*haricî manzaraları gayet sevimsizdi. Halbuki bilhassa böyle turistlik köşelerde otel cephelerinin güzelliği gayet mübimdir. Başını dinlemek, kendini tabiatın büyüüne kaptırmak arzusuyla oralara giden her yolcu, emelâ binanın dış manzarasına bakar ve daha cephenin mimari uslubunda kevuşacağı konforun, karşılaşıacağı muamelenin, tadedeceği zevk ve huzurun belirtilerini görür*”. Siyavuşgil daha meseleyi dış görüş üzerinden ifade ederek turizmde Türkiye’nin yerini tespit etmiştir. Yazısının devamında ise otellerin iç mekânlarının eski zamanlardan kalma han odalarını andırarak derecede eski modaya uygun yapıldığını söylemiştir. Odaların içinin dar olduğunu ve ne el, yüz yıkamak için bir yer ne de elbise asacak bir detayın düşünülmediğini belirtmiştir. Oysa modern otelcilik mantığında otel sadece gece olunca yatılacak yer değil gündüzleri de vakit geçirilecek mekânlar olduğunu belirterek Türkiye’de bu anlayışın daha yerleşmediğini beyan etmiştir; bk. Sabri Esat Siyavuşgil, “Otel Mefhumu”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, No.180, Ocak 1957, s. 8.

¹⁰ Turizm faaliyetlerinin büyük ölçüde artmasına birçok etken katkı sunmuştur. Özellikle ABD’de kitlesel olarak uluslararası turizm 1920’lerde ortaya çıkmasına rağmen dünyada turizmin artması ve gelişmesi Soğuk Savaş Dönemi’nde olmuştur. Savaş sonrasında zenginleşen Amerikan vatandaşları dünyayı görmek isteği içerisinde girmiştir. 1947’de sadece 200 bin Amerikalının yurtdışı seyahat için geçerli pasaportu varken 1953’e geldiği zaman bir milyon Amerikalı deniz aşırı seyahat etmişti. Christiana Klein, *Cold War Orientalism: Asia in the Middlebrow Imagination 1945-1961*, University of California Press, Berkeley, 2003, s. 103-104.

turizmi bir gelir kapısı olarak görmeye başlamış¹¹ ve yatırımlar bu yönde yoğunlaşmıştır. Nitekim bu mekânlar ülkeler için ciddi bir ekonomik gelir kapısı olmaya başlamasıyla yöneticilerin önemsedığı temel politikalardan birisi hâline gelmiştir. Bütün bunlara ek olarak turizmin Soğuk Savaş Dönemi'nde gelişmesinde ABD'nin etkisi küçümsenmeyecek düzeyde olmuştur. Zira Sovyet Rusya karşısında Soğuk Savaş'ın kazanılması için turizmi bir araç olarak gören Amerikan politikacıları bu alanı desteklemişlerdir.¹² Bu nedenle Amerikan kültürünü yaymak ve Soğuk Savaş'tan galip çıkmak amacıyla turizmin küresel olarak gelişmesine öncülük etmiştir. Bu çerçevede Amerika'nın turizmin gelişmesine destek verdiği ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur. Nitekim II. Dünya Savaşı sonrasında ABD büyükelçilikleri vasıtasıyla Türkiye'nin turizm durumu hakkında bilgi almayı ihmal etmemiştir.¹³

Türkiye'de savaş sonrası turizm endüstrisinin gelişimi açısından oldukça önemli bir yere sahip olan İstanbul Hilton Otel'i'nin yapılması ise Türkiye-ABD müşterek turizm teşebbüsünün bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan Türkiye-ABD ilişkilerinin ilerlemesi Türkiye'de turizmin gelişmesi için bir fırsat olarak görülmüştür.¹⁴ Amerikan yardımları olarak 1947 yılında başlatılan ve bir yıl sonra Avrupa

¹¹ Hüseyin Sadık Durukan, "Harp Sonrasında Turizm Haraketleri", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, No. 94-95, Kasım-Aralık 1949, s. 3-4.

¹² Savaş sonrası Avrupa ülkelerinde döviz rezervlerinde sıkıntılar yaşanmıştır. Örneğin Fransa, savaş sonrasında ABD'den oldukça fazla ithalat yapmış fakat döviz rezervleri ve diğer alanlarda elde ettiği gelirler tükendiği için ithalatını dengeleyememiştir. Bu durum Avrupalı devletlerin Amerikan ihracatına ödeme yapma kabiliyetini yitirmesine neden olmuştur. Amerikan yönetimi ise sağladığı ekonomik kazançları kaybetmekten korktuğu için derhal alarma geçerek Avrupa'nın ekonomik olarak gerilemesini durdurmaya ve komünizm tehlikesinin bertaraf etmenin çarelerini aramaya koyulmuş ve Marshall Planı bu zeminde doğmuştur. Her ne kadar Amerika'da politikacılar arasında Marshall Planı içerisinde turizmi teşvik etme meselesi tartışılrsa da 11 Mart'ta Amerikan turizmini Avrupa'ya tanıma Marshall Planı'nın bir parçası olarak kabul edilmiştir. Nitekim bu şekilde Amerika, Batı Avrupa'nın yaşamış olduğu ekonomik sorunları turizm aracılığı ile Avrupa'ya dolar akışı sağlayarak gidermeyi düşünmüştür. Diğer yandan Amerikan yetkililer doğrudan para vererek Avrupa'yi küçük düşürmekten de kaçınmıştır. Bunun yerine turizm yoluyla parayı aktararak Avrupalı devletlerin ekonomik olarak güçlenmesini sağlamaya çalışmıştır. Christopher Endy, *Cold War Holidays American Tourism in France*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2004, s. 2-42;43-44.

¹³ Subject: Recent Developments in the Field of Tourism in Turkey, Embassy Report No. 57 of August 13, 1949, Central File: Decimal File 867.111, Internal Affairs of States, Regulations Governing-, Turkey, Residence, Trade, Travel, And Foreign Courier Travel., April 29, 1946-December 5, 1949. April 29, 1946- December 5, 1949. MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1945-1949. National Archives (United States). URL-1 Erişim Tarihi (E.T) 16 Şubat 2023.

¹⁴ "Turizm Davamız", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, No. 91, Ağustos 1949, s. 17; 24.

Kalkınma Programı'nın kurulması ile yürürlüğe giren Marshall Planı, yardım alan ülkelerde Amerikalı turistler için tesislerinin kurulması açısından oldukça önemli bir rol oynamıştır. Zira Ekonomik İşbirliği İdaresi (ECA)¹⁵ kendi içerisinde bir Seyahat Geliştirme Bölümü oluşturmuş ve Ticaret Bakanlığı da bir Seyahat Şubesi açmıştır. Bu kuruluşların temel amacı turistlere yönelik uçak ücretleri ile ulaşımı kolaylaştırmak, vize süreçlerini neredeyse ortadan kaldırmak ve Amerikalı turistlerin konaklayacağı ülkelerdeki turistik tesislerin modernleşmesini sağlamaktır.¹⁶ ECA tarafından destek sağlanacak ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur. Bunun için Türkiye'de turizmin geliştirilmesine yönelik incelemelerde bulunması maksadıyla Charles J. White, 1949'da Türkiye'ye gelmiştir.¹⁷ White'ın raporları doğrultusunda Türkiye'de turizm alanıyla ilgili birçok yasal düzenleme yapılırken aynı zamanda İstanbul'da modern bir otelin inşa edilmesi için de girişimler olmuştur.

Bu çalışmada Soğuk Savaş Dönemi'nde gelişen Türkiye-ABD ilişkilerinin bir sonucu olarak turizmi geliştirmek maksadıyla yapılan İstanbul Hilton Otel girişimi irdelenmiştir. Genel olarak ABD Dışişleri Bakanlığı koleksiyonunda bulunan belgeler ışığında inşa edilen çalışma, aynı zamanda konuyla ilgili yerli ve yabancı süreli yayınlar ve telif eserlerden faydalanılarak ortaya çıkarılmıştır. Bir süreç analizi olarak ele alınan çalışma ile Türkiye'de Soğuk Savaş'ta turizmin gelişmesinde Amerika'nın etkisine bir örnek sunulmuştur. Ayrıca Amerika'nın komünizmle mücadelede bir araç olarak turizmi nasıl kullandığı ve Amerikalı firmanın bu amaç doğrultusunda gayretleri saptanmıştır. Böylece II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de turizm ve otelcilik üzerine yapılacak çalışmalar için literatüre yeni bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır. Nitekim Türkiye'de turizmin gelişmesinde Amerika'nın etkisi ve doğrudan İstanbul Hilton Otel örneğine ilişkin özel bir tarih çalışması bulunmadığı için literatüre mütevazı bir katkı sağlanarak konuya dikkat çekilmeye çalışılmıştır.¹⁸ İstanbul Hilton Otel inşa sürecine gitmeden önce bahsi geçen dönemde Türkiye'de turizm ve otelciliğin gelişimine değinmek konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

¹⁵ Açılımı, Economic Cooperation Administration'dir.

¹⁶ Begüm Adalet, *Hotel and Highways: The Construction of Modernization Theory in Cold War Turkey*, Stanford University Press, California, 2018, s. 163-164.

¹⁷ Selâhaddin Çoruh, "Turizm Dâvamız", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, No. 104, Eylül 1950, s. 3-5.

¹⁸ İstanbul Hilton Otel ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar ya otelin mimari özellikleri ile ilgilidir ya da genel konu içerisinde değinilmiştir. Örneğin bk. Hande Atmaca Çetin-Zeynep Tuna Ultav-Funda Uz, "Reflection of the İstanbul Hilton Hotel on Mid-century Hotel Buildings in Turkey", *Art Sanat Dergisi*, Sayı 12, 2019, s. 57-88; Adalet, *Hotel and Highways: The Construction of Modernization Theory in Cold War Turkey*.

İstanbul Hilton Otel'i'nin Yapımına Giden Süreç

Türkiye’de turizm meselesi, modern turizmin gelişimi aşamasında yeterli derecede önemsenmemiştir.¹⁹ Zira Cumhuriyet’in ilk yıllarında turizm alanıyla ilgili genellikle rehberlik ve tanıtım düzeyinde faaliyetler yürütülmüştür.²⁰ Devlet resmî olarak bu alanla 1934’te ilgilenilmeye başlamıştır. 1938 yılına gelindiğinde ise Ekonomi Bakanlığı’ndan ayrı olarak Turizm Bürosu²¹ kurulmuştur. Böylece ülkede turizm alanında bir kurum oluşturulabilmiştir. Belirtilen büro 1939’da Ticaret Bakanlığı’nın kurulması sırasında Turizm Müdürlüğü adını almış ve 1940’ta da bu bakanlığa bağlanmıştır. Bu yapı 1943 yılında ise Basın-Yayın Umum Müdürlüğü’nün bir dairesi olmuştur.²² Ancak 1947’den itibaren Marshall Planı dâhilinde müttefik ülkelerin turizm endüstrisinde kalkınmaları amacıyla yardım sağlanması için ECA’nın turizm şubeleri kurması bu meselenin önemiyetini arttırmıştır.²³ Bu durum şüphesiz Türkiye’yi de çok yakından etkilemiştir. Nitekim bu tarihlerde ülkede başta İstanbul olmak üzere birçok şehirde oteller turistik ihtiyacı karşılayacak düzeyde değildi. Özellikle yaz aylarının başlamasıyla İstanbul’a gelen turistlerin sayısında yaşanan artış otel

¹⁹ Şevket Rado, Türkiye’de turizmin yeterli derecede anlaşamadığını savunurken yazmış olduğu makalede Türkiye’de turizmin ne olduğuna dair vatandaşa soru yöneltilmesi durumunda bu soruya beş, on bin kişinin ancak cevap vereceğini ancak turizm kelimesinin manasını bilenlerin sayısının ise onlar hanesini dolduramayacağını ifade etmiştir. Dolayısıyla Rado’ya göre, Türkiye’de turizm “müşterisiz meta”dır. Şevket Rado, “Turizme İnanmıyoruz!”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, No. 91, Ağustos 1949, s. 5.

²⁰ Türkiye’de turizm ile ilgili çıkarılan ilk yasal düzenleme 8 Kasım 1925 tarihli “Ecnebi Seyyahlara Tercümanlık ve Rehberlik Edecekler Hakkında Kararname” başlığıyla çıkmıştır. Bu kanun 11 Kasım 1971’de yürürlükten kaldırılmıştır. Banu Berber Babalık, “1950-2000 Yılları Arasında Aydın’da Turizm”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2021, s. 16-17; *T.C. Resmî Gazete*, 11 Kasım 1971. Türkiye’de ve İstanbul özelinde turizmin geliştirilmesi için çabalayan kurum *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu*, kurucusu da Reşit Saffet Atabinen’dir. Kendisinin ve kurumun Atatürk Dönemi’ndeki faaliyetlerine ilişkin bk. Emre Saral-Eminalp Malkoç, “Erken Cumhuriyet Döneminde İstanbul’da Turizm Etkinlikleri ve Turizmi Geliştirme Çabaları (1923-1938)”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi, 1-5 Ekim 2018, Ankara, Kongreye Sunulan Bildiriler (V. Cilt) Göç ve İskân – İktisat Tarihi – Vakıflar Tarihi*, Haz. Samiha Nurdan – Muhammed Özler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2022, s.345-365.

²¹ 10 Nisan 1939’da *Vakit Gazetesinde* çıkan habere göre; Turizm Bürosu, Türkiye’yi tanıtmak adına *Turist* isimli bir süreli yayın çıkarmıştır. Ancak yazıdan da anlaşıldığı üzere çıkarılan süreli yayının temel gayesinin memleketi kendi kendisine tanıtmak amacıyla taşımaktadır. Yine de bu günlerde ülkede turizmi canlandırmaya yönelik bir çabanın olduğu da gerçektir. “Türkiye ve Turizm”, *Vakit*, 10 Nisan 1939, s. 3.

²² Selâhaddin Çoruh, “Turizm Dâvamız”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, No. 104, Eylül 1950, s. 3-5.

²³ Adalet, *Hotel and Highways: The Construction of Modernization Theory in Cold War Turkey*, s. 163-164.

yetersizliğini açığa çıkarmıştır. Bu yüzden Turizm Müdürlüğü ve yerel yönetimler konaklama alt yapısını geliştirmek için arayışlara girmiştir.²⁴

İstanbul'da otel eksikliği sorunu için başlatılan girişimlerde yeni bir otel inşa etmek yerine, şehirde bulunan boş sarayların değerlendirilmesi düşünülmüştür. Bunun için Marshall Planı dâhilinde İstanbul'da bulunan Çırağan Sarayı'nın otele dönüştürülmesi fikri ortaya atılmıştır.²⁵ Bu amaçla dönemin İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar, sarayın belediyeye devredilmesi ve otele dönüştürülmesi için 1948'de hükûmet ile temas kurmaya başlamıştır. Kırdar, kısa sürede hükûmetten bu noktada olumlu bir dönüş almayı başarmıştır.²⁶ Ancak bu tarihte Türkiye'de bu işi üstlenecek özel bir teşebbüsün mevcut olmayışı yetkilileri dışarıdan bir şirket bulmak zorunda bırakmıştır. Bu yüzden ilk olarak otelcilikte oldukça iyi durumda olan birkaç İsviçreli şirketle görüşülmüştür. Fakat bu şirketlerden herhangi bir olumlu bir geri dönüş sağlanamamıştır. Daha sonra dünyanın en büyük havayolları taşımacılığını yapan Pan Amerikan Havayolu Şirketi'nin yan kuruluşu olan *Intercontinental Hotel* şirketinin İstanbul'da büyük bir otel yapma teklifinde bulunması yetkililer tarafından olumlu karşılanmıştır.²⁷

Intercontinental Hotel, İstanbul'da yapacağı otel için araştırma yapmak ve yetkililerle görüşmek amacıyla Ekim 1948'de bir heyet göndermiştir. İstanbul Belediyesi gelen heyete, Çırağan Sarayı'nın otel olarak dönüştürülmesini teklif etmiştir. Ancak *Intercontinental Hotel* Şirketi temsilcileri, Çırağan Sarayı'nı makul bulmalarına rağmen İstanbul Belediyesi'nin bu önerisini reddetmiştir. Zira şirket temsilcileri, merkezi bir konumda olan Taksim'de otelin inşa

²⁴ Türkiye'de otelcilik ve lokanta gibi hizmet sektörü II. Dünya Savaşı sonrasında oldukça geri kalmış durumda olduğu dönemin basını üzerinden de anlaşılmaktadır. Bu alandaki yetersizlik sadece İstanbul ile sınırlı değil ülkenin başkenti olan Ankara'nın da içler acısı bir durumda olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Şevket Rado'nun belirttiğine göre Ankara'ya dışarıdan gelenlerin yemek yiyebileceği sadece *Karpiç* adlı lokanta olduğu ve bu mekânın da yabancılar nazarında bir lokantadan ziyade sadece bir kantine benzetildiği ifade edilmiştir. Ayrıca otel olarak Ankara Palas'tan başka seçeneği olmayan kişilerin Kerpiç'te yemek yedikten sonra yatmak için buraya geldiklerini ve çoğunlukla otelde boş oda bulmanın imkânsız olduğu belirtilmiştir; Şevket Rado, "Ankara", *Akşam*, 5 Ekim 1947, s. 3.

²⁵ "Otel Meselesi", *Akşam*, 29 Nisan 1949, s. 3; İstanbul, doğal güzellikleri ve tarihi yapılarıyla turizm açısından birçok özelliği taşımasına rağmen konaklama ve hizmet sektöründe çağın koşullarına uygun olmaması, ülkenin Türkiye'nin gelecek turizm davası için de tehlikeli bulunmuştur. Zira konaklama ve hizmet sektöründeki aksaklıkları deneyimleyen turistlerin bu olumsuz intibainın sonraki dönemler açısından zarar teşkil edeceği düşünülmüştür. Bundan dolayı turizm için gerekli yapısal faaliyetlerin bir an evvel tamamlanmasının oldukça önemli olduğu vurgulanmıştır. Cevat Nizami, "İstanbul ve Turizm", *Akşam*, 31 Mart 1949, s. 5.

²⁶ "Çırağan Sarayı Belediyeye Devrolunacak", *Akşam*, 6 Eylül 1948, s.3.

²⁷ "İstanbul'da Büyük Bir Otel Yapılacak", *Akşam*, 7 Ekim 1948, s. 1-2.

edilmesinin ticari açıdan daha uygun olacağını düşünmüşlerdir. Bunun üzerine Belediye, Beyoğlu'nda bulunan İstanbul Kulübü binasını önermiştir. Ancak bu sefer de binanın bulunduğu alanın dar olması nedeniyle inşa edilecek otel için elverişsiz olacağını düşünen Amerikalı temsilciler bu teklifi de kabul etmemiştir. Nitekim şirket temsilcileri yapacakları otelin Amerika'dakiler gibi en az on veya on beş kat büyüklüğünde olacağını dolayısıyla da oldukça fazla bir alana ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Fakat şirket temsilcileri belirttikleri büyüklükte bir oteli İstanbul'a inşa etmeleri için oldukça ilginç bir şart öne sürmüştür. Buna göre; otelin inşa edilmesinden sonra bu şehirde bu büyüklükte bir diğer otelin inşa edilmesine müsaade edilmeyeceğine dair bir teminat verilecektir. Ancak İstanbul Belediyesi yetkilileri hâlihazırda bu teminatı verecek yasal bir yetkiye sahip olmadıklarını belirterek şirket temsilcilerinin isteğini muallakta bırakmıştır.²⁸ Amerikalı şirketin teklifi ve Türkiye'nin bu teklifler karşısındaki kararsız tutumu nedeniyle görüşmeler bir süre durmuştur.²⁹

Intercontinental Hotel, Türk Hükûmeti'nin bu kararsız tutumunu gidermek için üst düzey bir temsilcisini devreye sokmuştur. 30 Haziran 1949'da Amerikalı otel temsilcisi Wallace Whittaker'in Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye'ye geldikten sonra basına kısa bir açıklama yapan Whittaker, özellikle Türkiye'nin otelin yapılması için gerekli desteği sağlayacağı noktasında oldukça umutlu olduklarını belirtmiştir.³⁰ Şirket temsilcisi Whittaker, 2 Temmuz 1949'da Park Otel'de yapmış olduğu açıklamasında Amerika'da savaş sonrası başlatılan turizm teşviki ile Türkiye'ye gelecek turistlerin konaklayabilmeleri için 500 odalı bir otel inşa etmek istediklerini belirtmiştir. Yapılacak otelin masraflarının %60'nın Türkiye tarafından karşılanması istenirken geriye kalan %40'ının da Amerika Export-Import Bankası'ndan %3 faizle alınacak kredi ile sağlanacağı belirtmiştir. Sözleşmenin tamamlanması durumunda üç yılda bitirilmesi planlanan otelin 5 yıllık işletmesinin şirkete verilmesi talep edilmiştir. Ayrıca şirket beş yıl otelin %40 kârına ortak olacak ve Amerika'dan alınan %3 faizli borç da yine bu otelin gelirleriyle ödenecektir.³¹

²⁸ "İstanbul'da Büyük Bir Otel Yapılacak", *Akşam*, 7 Ekim 1948, s. 1-2.

²⁹ Amerikalı şirketin İstanbul'da otel yapmak için sunmuş olduğu şartların İstanbul Belediyesi tarafından kabul edilmemesi sonrasında şirketin bu işi Beyrut'ta yapmak için bir girişiminin olduğu ancak başarılı olamamaları üzerine yeniden geri döndükleri ifade edilmiştir. Her ne kadar şirketin sunmuş olduğu teklifler ilginç olarak görülse de bu fırsatın kaçırılmaması gerektiği belirtilmiştir. İsmet Hulusi İmset, "500 Odalı Tel", *Son Posta*, 1 Temmuz 1949, s. 4.

³⁰ "İstanbulda 500 Odalı Otel Projesi", *Son Posta*, s. 1; 7.

³¹ Yapılacak otelin oda sayısı ile ilgili farklı bilgiler verilmiştir. Nitekim bazı gazeteler 500 odalı bazıları 450 kişilik otel yapılacak diye duyurmuştur. "Amerikan Oteller Birliği Başkanının Basın Açıklaması", *Son Posta*, 3 Temmuz 1949, s. 2; "İstanbulda Yapılacak 450 Kişilik Otel", *Akşam*, 3 Temmuz 1949, s. 3. "İstanbulda Yapılacak 450 Odalı Oda", *Yeni Sabah*, 3 Temmuz 1949, s. 1;7.

Amerikalı şirketin sunmuş olduğu bu teklif Türkiye’de önemli bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda teklifin kaçırılmaması ve isteklerinin makul düzeyde karşılanması için çare arayışlarına başlanmıştır. Lütfi Kırdar basına verdiği açıklamada bu meseleyi halletmek zorunda olduklarını ve Amerikalı şirketin yapmış olduğu teklifi değerlendirmek için üç banka ile görüşme hâlinde olduklarını duyurmuştur.³² Yine mesele hükümet tarafından da yakından takip edilmiş ve konu ile bizzat Başbakan Yardımcısı Nihat Erim ilgilenmeye başlanmıştır.³³ Ancak Intercontinental Hotel Şirketi ile Türkiye arasında neredeyse anlaşma sağlanacağı sırada Türkiye’ye ECA tarafından turizm alanında incelemelerde bulunması için gönderilen Charles White³⁴, yapmış olduğu açıklamalarla sürece zarar vermiştir. Intercontinental Hotel Şirketi’nin sunmuş olduğu teklifleri makul görmeyen turizm uzmanı White, Türkiye’nin Export-Import Bankası yerine ECA’dan dolar kredisi almasının daha mantıklı olacağını ifade etmiştir.³⁵ Bu öneri Türkiye tarafından makul karşılanmış ve bu tarihten sonra Intercontinental Hotel Şirketi’nin bütün çabalarına rağmen bir anlaşma sağlanamamıştır. Böylece yeni bir süreç başlamıştır.

Intercontinental Hotel’in başarısız girişimi sonrasında İstanbul’da yapılacak otel için *Hilton* şirketi³⁶ daha önce başlamış olduğu girişimlerini yoğunlaştırmıştır.

Whittaker’in açıklamalarından anlaşıldığı üzere otelin yapılmasından sonra on yıl bir başka otelin yapılmama şartından vazgeçmişlerdir.

³² “Vali Ankaradan Geldi”, *Akşam*, 5 Temmuz 1949, s. 1.

³³ “İstanbulda Yapılacak 450 Kişilik Otel”, *Akşam*, 3 Temmuz 1949, s. 3.

³⁴ Charles J. White 11 Temmuz 1949’da ECA turizm uzmanı olarak Atina’dan Türkiye’ye gelmiştir. Gazetecilere vermiş olduğu demeçte White, Türkiye’de turizm konusu üzerine araştırma yapacağını, bu araştırma sonuçlarını rapor olarak ECA’ya sunacağını söylemiştir. Böylece Marshall Planı’na turizm için bir tahsisat ayrılmasını teklif edeceğini belirtmiştir. “İktisadi İşbirliği Turizm Uzmanı Geldi” *Ulus*, 12 Temmuz 1949, s. 4.

³⁵ Özellikle Intercontinental Hotel Şirketi ile Türk hükümeti arasında anlaşmaya varılamamasının temel nedenlerinin şirket temsilci olarak Türkiye’de bulunan Dan Moore hakkında Büyükelçi Whasworth’un “güvenilmez” olduğuna dair yetkili makamlara söylemiş olduğu sözün de oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır. Memorandum of Conversation, Subject: Complaint Against ECA and American Embassy, Ankara, by Mr. Dan Moore, 11 January 1950, Central File: Decimal File 883.02, Internal Economic, Industrial And Social Affairs., Turkey, Housing. Rents. Building Construction. (Includes Commercial And Industrial Housing)., January 5, 1950- September 15, 1954. January 5, 1950- September 15, 1954. MS Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the Department of State relating to Internal Affairs: Turkey, 1950-1954. National Archives (United States). URL-2 E.T 16 Şubat 2023.

³⁶ Hilton Şirketi sahibi Conrad Hilton, 1919’da Texas’ta ilk otelini alarak turizm sektörüne girmiştir. Hilton, 1930’dan itibaren ise başkaları tarafından yapılan otelleri kendi bünyesine katarak büyümüştür. Şirket, 1947’de New York Menkul Kıymetler Borsası’na Hilton Hotel Corporation

Fakat Türkiye’de başlayan seçim süreci *Hilton* tarafından yaptırılacak otel için görüşmeleri yavaşlatmıştır. Yapıcı görüşmeler seçim sonrasında yeni hükümetin kurulması ile başlamıştır. Nitekim *Hilton*, Ağustos 1950’de yeniden temsilcisi Houser’i Ankara’ya göndererek görüşmeleri başlatmıştır. Houser, Ankara’da Devlet Bakanı Samet Ağaoğlu ve Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürü Halim Alyot ile görüşmüştür. Şirket temsilcileri İstanbul’da 350 yataklı bir otel kurmak istediklerini ifade etmiştir. Houser, yapılacak bu otele Türkiye’nin de sermaye koyması gerektiğini belirtmiştir. Basına yansıyan haberlerde Amerikalı şirketin yapmış olduğu teklif Türk hükümeti tarafından olumlu karşılanmış³⁷ ve yeni bir süreç başlamıştır.

İstanbul’da otel yapımı için şüphesiz en önemli gelişme Conrad N. Hilton’un altı kişilik heyetle birlikte 5 Kasım 1950’de Türkiye’ye gelmesiyle olmuştur.³⁸ Nitekim Hilton, kendisinden yaklaşık iki ay önce Türkiye’ye gelen şirket temsilcisi Houser’in yapmış olduğu araştırmaları bir rapor olarak sunması sonrasında İstanbul’u yerinde görmek istemiştir. Kendisinin İstanbul’a gelmesinin bu işi ne kadar önemseydiğinin bir göstergesi olduğunu gazetecilere bildirmiştir. Hilton, Amerikan mimari özelliklerini taşıyacak olan bu otelin 300 odalı olacağını ifade etmiştir. Yine Amerikan otelcilik anlayışına uygun olarak birçok eğlence birimi ve hatta Amerika’dan bir orkestranın getirileceği Türkiye için sıra dışı bir kuruluşun hayata geçirileceği duyurmuştur.³⁹ Türkiye’ye Hilton’un gelişi ve yapmış olduğu açıklamalar ülkede otel sorununun çözümü olarak yorumlanmış ve turizm için umutları arttırmıştır.⁴⁰ Öte yandan Amerika

adıla katılan ilk otel zinciri olmuştur. Nitekim bu gelişme özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında artarak devam ederken dünyada önemli merkezlerde oteller açmaya devam etmiştir. Şirket 1954’te Hotel Statler Compa’yı alarak tarihin büyük birleşmesini gerçekleştirmiştir. Annabel Jane Wharton, *Building the Cold War Hilton International Hotels and Modern Architecture*, The University of Chicago Press, Chicago, 2001, s. 2. Şirketin o tarihteki adı Hilton Hotels International’dır. Bu çalışmada Hilton Şirketi olarak kısaltılmıştır.

³⁷ “Amerikalılar 350 Yataklı Bir Otel Kuracaklar”, *Son Posta*, 29 Ağustos 1950, s. 2.

³⁸ Hilton ile ekibi 5 Kasım 1950’de Türkiye’ye gelmiştir. Amerikalı otel sahibini Türkiye oldukça önemsemiştir. Nitekim havaalanında karşılamak için Basın Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü adına Nafiz Bölükbaşı ile Amerikan Konsolosu Mr. Lewis ve Amerikan Haberler Bürosu Müdürü Mr. Carter karşılamıştır. *Yeni İstanbul*, 6 Kasım 1950, s. 1;2; Hilton, İstanbul’a ilk indiğinde oldukça etkilendiğini anılarında bahsetmiştir. Zira en çok etkilendiği şeyin kendisini karşılama için gelmiş olan ve her biri mükemmel derecede İngilizce bilen muhabirler olduğunu vurgulamıştır. Conrad N. Hilton, *Be My Guest*, Prentice Hall Press, New York, 1987, s. 264.

³⁹ “Amerikalı Tanınmış Bir Otelci Geldi”, *Son Posta*, 6 Kasım 1950, s. 1;7; *Yeni İstanbul*, 6 Kasım 1950, s. 1;2.

⁴⁰ *Yeni İstanbul*, 6 Kasım 1950, s. 1;2; İstanbul’da ihtiyaç duyulan otel için somut bir adım atılamaması insanlarda bıkkınlığa yol açmıştır. Nitekim Sacit Yemur köşesinde kaleme aldığı “Kral Çok Otel Gene Yok” başlıklı yazısında 1948’den beri Amerikalı şirketin İstanbul’da otel yapacağı haberlerinin yapılmasına rağmen bir türlü inşaatın başlamamasını eleştirmiştir. Yümer

basını da meseleyi yakından takip etmiştir. Zira yapılan haberde Türkiye’de Hilton’un bir otel inşa etmeyi planladığı kamuoyuna duyurulmuştur.⁴¹ Bütün bu süreçten sonra nihayet şirket ve Türk Hükümeti arasında otel yapımı için anlaşma sağlanmıştır.

İstanbul Hilton Oteli için Anlaşma

İstanbul’da yapılması düşünülen otel için nihayet *Hilton Hotels* şirketi sahibi Conrad Hilton’un Türkiye’ye gelmesinden sonra görüşmeler tamamlanmıştır. Şartlarda anlaşmaya varıldıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararı ile Emekli Sandığı’nın 1951 gelirlerinden istifade edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Hilton Şirketi ile birleşerek oteli işletecek bir Türk şirketinin kurulması için teşebbüse geçilmiştir.⁴² 15 Aralık 1950’de de Türkiye adına Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Hilton Hotel Şirketi adına da William R. Irwin otelin yapılması için anlaşmayı imzalanmışlardır.⁴³ Anlaşmaya göre, otelin mülkiyeti Türkiye’ye ait olacak ve Hilton Şirketi tarafından yirmi yıl işletilmek üzere kiralanacaktır. Otelin mimari planlaması, New York’tan Skidmore, Owings ve Merrill (SOM) ile Emekli Sandığı adına Mimar Sedat Eldem⁴⁴ tarafından hazırlanacak ve açılışı İstanbul’un fethinin 500. yılına yetiştirilecektir.⁴⁵ Sözleşmede 300 odalı olarak yapılacak otelin yaklaşık 5 milyon

Amerika’dan kral yerine inşaat bakanının gelmesinin daha mantıklı olacağını söylemiştir. Sacit Yümer, “Kral Çok Otel Yok”, *Son Posta*, 7 Kasım 1949, s. 2.

⁴¹ “Hilton Plans Hotel in Turkey”, *New York Times*, 20 December 1950, s. 56.

⁴² *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon 30-18-1-2, Kutu 124, Gömlek 86, Sıra 4, 26.11.1950.

⁴³ *National Archives*, Agreement for Construction and Leasing of Hotel in Istanbul, Turkey, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961, Mission to Turkey, Box 3. Anlaşma sırasında çekilen ve basına yansıyan görüntü Ek 1’dedir.

⁴⁴ Sedat Hakkı Eldem 1908’de Osmanlı Devleti’nde üst sınıf bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babasının diplomat olması sebebiyle Eldem, çocukluk dönemini başta Cenevre, Zürih ve Münih olmak üzere Avrupa’nın birçok yerinde geçirmek durumunda kalmıştır. Bu durum Eldem’e birçok dili konuşmak ve yazma imkânı tanımıştır. Eldem Türkiye’ye döndükten sonra Sanayi-i Nefise’ye girmiş ve mimarlık süreci bu şekilde başlamıştır. Daha sonra Paris ve Berlin’de birçok önemli mimarla çalışma fırsatı elde etmiştir. 1930’da Türkiye’ye dönen Eldem, akademik yaşamının yanı sıra Taksim’de yaptığı Ceyhun Apartmanı ile başladığı önemli yapıtlarına Yalova Termal Oteli, İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi ile devam etmiş ve Türkiye’de modern mimarinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Detaylı bilgi için bk. Hazırlayan Aslı Can, *SALT Research and Programs*, URL-3 E.T. 16 Şubat 2023; Semavi Eyice, “Eldem, Sedat Hakkı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, s. 22-23.

⁴⁵ Devlet Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ayrıca otelin proje ve planını hazırlayacak olan Skidmore, Owings and Merill mimar firması ve Türkiye’den de Mimar Sedat Eldem’den oluşan ortak mimarlar grubu ile bir anlaşma imzalamıştır. Türk hükümeti böylece otelin proje ve

dolara mal olacağı tahmin edilmiştir. Bu masrafların tamamı ise Türkiye tarafından büyük ölçüde Emekli Sandığı bütçesi ve ECA fonlarıyla karşılanacaktır. Ancak herhangi bir nedenle otelin inşasına başlanmaz veya başlandıktan sonra makul süre içerisinde tamamlanamaz ise Hilton Şirketi kira sözleşmesi kapsamındaki yükümlülüklerinden herhangi birini feshetme hakkına sahip olacaktır. Ayrıca sözleşmede otelin tamamlanmasından sonra kira sözleşmesinde aksi belirtilmedikçe Amerikan Oteller Birliğinin “oteller için tek tip hesap sistemi” uyarınca belirlenen toplam brüt işlem kârının üçte ikisi oranında yıllık kira ile Hilton Şirketi kiralama hakkına sahip olacaktır. Yine otelin tamamlanmasından sonra Hilton Şirketi, otel işletmesi, alanın ve tesislerin kullanılması, eğlence ve iş gücü politikalarında özgürlük tanınacaktır. Otele işçi alımı, işten çıkarılması ve işçi tanımı ile ücretleri de şirketin sorumluluğuna bırakılacaktır. Ayrıca otel ile ilgili yapılacak reklamlarda da şirkete tam yetki verilecektir.⁴⁶ Şirketi olası bir olumsuzluk durumunda kendisini sözleşme ile garanti altına alırken aynı zamanda otelin işletmesinde de tam olarak özgür olmak istemiş ve bunu da büyük ölçüde başarmıştır.

Hilton Şirketi ile anlaşmanın resmîyet kazanması Türkiye’de büyük bir memnuniyet yaratmış, basın gelişmeleri oldukça yakından takip etmiştir. Yetkili makamlar otel sözleşmesinin tamamlanmasını adeta bir zafer olarak ele almıştır. Nitekim anlaşmayı değerlendiren Basın-Yayın Genel Müdürü Halim Alyot, otel inşaatına karar verilmiş olunmasının Türkiye’nin turizm davasındaki ilk zaferi olarak ifade etmiştir. Hilton Şirketi sahibi Conrad Hilton ise bu anlaşmadan oldukça memnun kaldığını belirterek işletmesinin kendisine verilmesinden gurur duyduğunu belirtmiştir. Özellikle bu otelin tamamlanmasıyla birlikte Türkiye’nin ekonomik olarak önemli gelir elde edeceğini vurgulayan Hilton, konuşmasında Türkiye’nin komünizm karşısındaki cesur duruşu ve hür kalma azminin dünya milletlerine örnek olacağını vurgulamıştır.⁴⁷ Hilton’un bu ifadeleri Amerikalı

planlarının yapılması inşaatın mimari kontrolü ile genel tesis teçhizat ve teklif toplama hakkını bu şirketlere bırakmıştır. Bu iş için ortak mimarlar grubuna dolar olarak ödenecek para Marshall Planı’nın doğrudan yardımları ile Türk lirası olarak verilecek olan para ise Marshall Planı karşılık planı fonu ile ödeneceği duyurulmuştur. “Üç Yüz Odalı Otelin Mukavelesi İmzalandı”, *Milliyet*, 21 Aralık 1950. s. 1; 5.

⁴⁶ Subject: A New Hotels to be Built in Istanbul, 5 January 1951, Restricted Note No.1 to Despatch No. 356 From AmEmbassy, Ankara 1/5/51. Central File: Decimal File 883.02, Internal Economic, Industrial And Social Affairs., Turkey, Housing. Rents. Building Construction. (Includes Commercial And Industrial Housing)., January 5, 1950- September 15, 1954. January 5, 1950- September 15, 1954. MS Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the Department of State relating to Internal Affairs: Turkey, 1950-1954. National Archives (United States). Archives Unbound. URL-2 E.T 16 Şubat 2023.

⁴⁷ “İstanbul Modern Bir Otele Kavuşuyor”, *Yeni İstanbul*, 16 Aralık 1950, s. 1; “300 Odalı Otel Mukavelesi İmzalandı”, *Son Posta*, 16 Aralık 1950, s. 1,3; “Turizm Dâvâsında Çok Mühim Bir Adım”, *Zafer*, 16 Aralık 1950, s. 1;4.

şirketin Türkiye'nin turizm davası için sadece bir otel inşa etmesinden ziyade aynı zamanda ABD'nin komünizm tehlikesi karşısında Türkiye'nin yanında olduğunun bir ilanı olarak da yorumlanmasını istemiştir. Fakat otelin işletmesinin Hilton yani Amerikalı bir şirket tarafından yapılması Türkiye'de kısmi bir rahatsızlığa yol açtığı da görülmüştür. Nitekim devletin bütçesi ile yapılacak olan otelin daha bitmeden ve hatta inşaatı başlamadan işletmesi için arayışa girilmesinin oldukça anlamsız olduğu belirtilmiştir. Ayrıca otel tamamlandıktan sonra işletmesini devralan şirketin bunu yapılan işi beğenmemesi durumunda devletin iki ayağının bir pabuca sokulacağı ifade edilmiştir.⁴⁸ Ancak bu eleştiriler otelin işletmesini ve yapımını etkilememiştir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti, Emekli Sandığı tarafından yapılacak otelin işletme hakkının Hilton Şirketi'ne 5 Temmuz 1951 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla verilmiştir. Buna göre;⁴⁹

“1- Arsa bedeli hariç olmak üzere mefruşatıyla birlikte 13.5 milyon liraya çıkacağı tahmin olunan turistik otelin İstanbul Belediyesi ile anlaşmak suretiyle temin olunacak arsa üzerine Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı tarafından inşa olunması, 2-Yıllık kira karşılığı olarak İşletme hasılatında sandığa her sene verilecek olan %67 kar hissesi Sandıkça bu gayri menkule yatırılacak sermayeye en az %6 irat temin etmediği takdirde karşılık paralar hesabında bulunan meblâğdan turizmi teşvik için libere edilmesi E.C.A Türkiye Misyonunca kabul edildiği Dışişleri Bakanlığı tarafından bildirilen 4.5 milyon liranın noksan miktarın %6 ya iblâğ edilmesinde kullanılması hususunun temin olunması, Kaydiyle mezkûr otelin 20 yıl müddetle Hilton firmasına kiralanması ve mukavele akdi hususunda Emekli Sandığına imza selahiyeti verilmesi, 3- Otelin işletmesinde herhangi bir sebeple değişiklik husule geldiği takdirde durumun ayrıca mütalâa edilmesi kararlaştırılmıştır.”

Böylece yapılacak otel Hilton Şirketi'ne 20 yıllığına kiralanmış ve bu noktada Emekli Sandığı'na da imza yetkisi verilmiştir. Emekli Sandığı Genel Müdürü Ulvi Yenal'ın imzaları attıktan sonra İstanbul Valisini ziyaret etmiş ve otelin diğer işleri ile ilgilenmeye başlamıştır. Ayrıca yapmış olduğu açıklamada otelin projesinin Amerika'da hazırlanmaya başladığını belirtmiştir.⁵⁰ Aynı şekilde turizmin geliştirilmesi için yoğun faaliyet içerisinde bulunan ECA yetkilileri de bu gelişmeden fazlasıyla memnun olmuş ve Türkiye'de turizmin gelişmesi için oldukça kıymetli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca sürecin

⁴⁸ “Olmayan Otel İşletmesi”, *Akşam*, 23 Aralık 1950, s. 1.

⁴⁹ *BCA*, Fon-30-18-1-2 Kutu 126 Gömlek 52, Sıra 20, 05.07.1951.

⁵⁰ *Akşam*, 26 Temmuz 1951, s. 5; *Milliyet*, 26 Temmuz 1951.

aksamadan hızlı bir şekilde tamamlanmasını istenmişlerdir.⁵¹ Böylece otelin inşaat sürecinin başlaması önünde herhangi bir engel kalmamıştır. Gelinek noktada otelin yerinin tespit edilmesi ve bu arazinin İstanbul Belediye'si tarafından Emekli Sandığına devri süreci başlamıştır.

Otelin Yerinin Belirlenmesi

Türkiye Cumhuriyeti ile Hilton Şirketi arasında Aralık 1950'de anlaşma yapılmasına rağmen otelin yapılacağı yer tam olarak belirlenememiştir. Nitekim şirket sahibi Hilton, her ne kadar Türkiye ile anlaşma yaptıktan sonra otelin İstanbul'un merkezinde boğaza nazır bir konumda olacağını duyursa da⁵² otelin tam olarak nereye yapılacağı bir merak konusu olarak kalmıştır. Ancak basına yansıyan haberlerden anlaşıldığı üzere Hilton, İstanbul'a gelir gelmez otelin yapılacağı yer için tetkiklere başlamıştır. Bu araştırmalar neticesinde birkaç yer seçilmiş fakat çeşitli gerekçelerle bunlardan vazgeçilmiştir. İlk olarak Hilton, yapılacak otelin yeri için Surp Agop Mezarlığı'nı beğenmiştir. Bir mezarlık olmasına rağmen sahip olduğu konum Hilton'u buraya otel yapmaya itse de şirket mimarları seçilen bu yeri uygun bulmamıştır.⁵³ Yine otel için seçilen yerlerden birisi uzun süredir otel olarak kullanılması planlanan Çırağan Sarayı olmuştur. Sarayın yeri yetkililer tarafından otel için uygun görülmüş fakat sarayın yıkılması oldukça masraflı olacağından bundan da vazgeçilmiştir.⁵⁴ Dolayısıyla seçilen yerin manevi değerinden önce ekonomik olarak uygunluğu daha çok önemsenmiştir.

Uzunca süren arayışlar sonrasında nihayet Hilton Şirketi, otelin yapılacağı yeri kesinleştirmiştir. 5 Mart 1951'de yapılan haberden de anlaşıldığı üzere otel, radyoevi arkasında bulunan Kır Kahvesinin yerine inşa edilecektir. 14 katlı

⁵¹ Subject: Hilton Hotel in Istanbul, from Chief Travel Developman Section to Russel H. Dorr Chief ECA Mission to Turkey, 8 January 1951, National Archives, RG 469, Records of U.S. Foreign Assistance Agencies 1948-1961, Mission of Turkey, Box 35.

⁵² Diana Rice, "News from the Field of Travel", *New York Times*, 24 December 1950, s. 55.

⁵³ Ancak Annabel Jane Wharton, otelin inşa edildiği yerin Ermeni mezarlığı olduğunu belirtmektedir. Wharton, *Building the Cold War*, s. 22.; Fakat İstanbul Hilton Otel'in arsasının İstanbul Belediye'sinden Emekli Sandığı'na devredilmesi hususunda çıkarılacak kanun tasarısı hakkında bütçe komisyonu adında konuşan Hayrettin Erkmen'in ifadelerinden anlaşıldığı üzere otelin yapıldığı yer Ermeni mezarlığı değildir. Zira Erkmen, otelin yapılacağı iki bin metrekareslik arsanın altı parsel itibariye on dört kişiye ait olduğunu belirtmiştir. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM Zabıt Ceridesi)*, D. IX, C. 12, 30.01. 1952, s. 417-418.

⁵⁴ "İstanbul Nihayet Büyük Bir Otele Kavuşuyor", *Yeni İstanbul*, 10 Kasım 1950, s. 3.

olarak yapılması planlanan otel için 1400 metrekaresel bir alan gerekeceğinden⁵⁵ burası uygun görülmüştür.

İstanbul'da yapılacak olan otelin yeri tespit edildikten sonra İstanbul Belediye'si tarafından arsanın Emekli Sandığı'na devredilmesi meselesi gündeme gelmiştir. Nihayet 26 Kasım 1951'de Başbakan Adnan Menderes'in imzasıyla Bakanlar Kurulunca hazırlanan tasarı TBMM'ye sunulmuştur. 21 Ocak 1951 tarihinde bütçe komisyonunda görüşülen "Turistik otel inşası için İstanbul Belediyesi tarafından Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığına devredilecek arsa hakkında kanun tasarısı" hazırlıklarının tamamlanması sonrasında 30 Ocak 1952'de TBMM'de görüşülmüştür.⁵⁶ Görüşme sırasında daha evvel İstanbul Belediyesi tarafından yeşil saha olarak istimlak edilen 2 numaralı park olarak adlandırılan bu arsanın Emekli Sandığı'na devredilmesine eleştiriler olmuştur. Malatya Milletvekili Hikmet Fırat, daha önce park yapılması için istimlak edilen ve halka ait olan 52 bin metrekaare arsanın otel yapmak maksadı ile metrekaresi 50 liradan yaklaşık iki buçuk milyon liraya Emekli Sandığı'na satılmasını eleştirmiştir. Nitekim Fırat, Emekli Sandığı'na devredilecek 52 bin metrekaresinin 2 binine otel geri kalanına ise bahçe veya yeşil alan değil tenis kortları, yüzme havuzları ve turistik gezme alanları yapılacağını belirtmiştir. Fırat, böyle bir durumda İstanbul halkına ait olan ve hali hazırda vatandaş tarafından kullanılan bu arsanın Emekli Sandığı'nda devredilmesinden sonra otel yapılmasıyla birlikte belirli bir ücret dahilinde ziyaretlerin mümkün olacağına dikkat çekmiştir. Oysa belediye, İstanbul halkının olan arsayı yeşil alan veya park yapmak için İstimlak Kanunu ile kamulaştırmıştır fakat; maksadı dışında Emekli Sandığı'na devretmesini kanun dışı bir durum olarak nitelendirilmiştir. Zira Milletvekili Hikmet Fırat, otel yapılmasına karşı olmadığını aksine daha fazla otel yapılmasını savunduğunu fakat bu işin kanunları zorlama yoluyla değil usule uygun olarak yapılması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁷

⁵⁵ "Yeni Otelin Yeri Belli Oldu" *Vatan*, 5 Mart 1951, s. 2. Otel için seçilen yer oldukça kıymetli bir noktadaydı. İstanbul'un en zengin bölgesinde yer alan arsa, Galata'nın yukarısında 1950'lerin ticari merkezi olan Taksim Meydanı'na ise sadece on dakikalık yürüme mesafesindeydi. Ayrıca otelin inşa edileceği dik tepeden İstanbul'un ve boğazın bütün güzellikleri görülebiliyordu. Wharton, *Building the Cold War*, s. 22. Otel için seçilen bu arsa 1940 yılında hazırlanan şehir planına göre, İstanbul için ikinci gezi alanı olarak düşünülmüştür. Altan Öymen, *Öfkeli Yıllar*, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş., İstanbul, 2010, s. 556.

⁵⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. IX, C. 12, 30.01. 1952.

⁵⁷ Hikmet Fırat bu konuşmasında hükümet tarafından sunulan kanun tasarısının 2. maddesinde yer alan "3710 sayılı Kanun hükümleri tatbik olunmaz" maddesine atf yaparak belirtilen sayılı Belediye İstimlak Kanunu hükümlerinin de geçersiz sayacak şekilde bir yasanın çıkarılmasının oldukça sakıncalı olduğuna vurgu yapmıştır. *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. IX, C. 12, 30.01. 1952, s. 413-416.

Hikmet Fırat'tan sonra söz alan İzmir Milletvekili Osman Kapani'nin konuşmasından anlaşıldığı üzere arsanın Emekli Sandığı'na devredilmesinin esasında Hilton Şirketi'nin bir noktada talebi sonrasında gerçekleşmiştir. Nitekim Kapani, şirketin fiili bir garanti görmek istediğini aksi takdirde böyle bir iş için sermaye koymakta tereddüde düşeceğini beyan etmiştir. Bunun tarihte birçok örneklerinin olduğunu belirten Kapani, kamu menfaatlerinin şahsi menfaatlerden daha önemli olduğunu ve CHP iktidarı döneminde çıkarılan birçok kanunda da bu doğrultuda hareket edildiğini belirterek İstanbul'da turistik açıdan otelin yapılması için bu kanunun oldukça mühim olduğunu izah etmiştir.⁵⁸ Yine Bütçe komisyonu adına söz alan Giresun Milletvekili Hayrettin Erkmen de bu tasarı ile Emekli Sandığı'na devredilecek arsa ile İstanbul'a turizm davası için bir otel kazandırılmasının halkın menfaatine yönelik bir faaliyet olmadığını belirtmiştir. Kanun tasarısı maddesinin okuması sırasında yapılan bütün eleştirilere rağmen tasarı Meclis'te kabul edilmiştir.⁵⁹ Kanun tasarısı 14 Şubat 1952 tarihinde *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.⁶⁰ Böylece Hilton Şirketi otelin arsasına yönelik daha sonra açılacak hak taleplerinin önüne geçmiştir. Otelin yapılması için görünürdeki en önemli sorun da halledilmiştir.

İstanbul Hilton Otelİ İnşaat İhalesi

İstanbul Hilton Otel'in yerinin tespit edilmesi ve arsasının Emekli Sandığı'na devredilmesi sonrasında bir yandan otelin temeli kazılmaya başlarken diğer yandan da oteli inşa edecek firmayı bulmak için faaliyetler yürütülmüştür. Kompleks ve büyük bir bina yapılacağı için mesele oldukça ciddiye alınmıştır. Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü müştereken hazırlamış olduğu otel inşaatına ait şartnameyi Türkçe ve İngilizce basarak inşaat için ihale sürecini başlatmıştır.⁶¹ Ayrıca basılan broşürler Ticaret Odası tarafından Almanya, Fransa, İtalya, Amerika, İngiltere ve diğer bazı ülkelere gönderilerek yapılacak otel ihalesine buralarda bulunan firmaların da katılmaları önemsenmiştir. Bu şartname "İstanbul Turistik Otelİ İnşaatı Hakkında İlan" adıyla basında da yer almıştır. İlanda;

- “1- Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı tarafından İstanbul'da Taksim'de 2 No.lu Parkta 300 odalı bir Turistik Otel inşa ettirilecektir. 2- İnşaatı davet edilecek mahdut eksiltme suretiyle bir firmaya ihale edilecektir.
- 3- Bu işle alâkadar olacak firmalara yapının mahiyeti ve aranan şartlar

⁵⁸ TBMM Zabut Ceridesi, D. IX, C. 12, 30.01. 1952, s. 416-417.

⁵⁹ TBMM Zabut Ceridesi, D. IX, C. 12, 30.01. 1952, s. 428.

⁶⁰ T.C. Resmî Gazete, 14 Şubat 1952, S. 8043.

⁶¹ “Turistik Otelin İnşası”, *Akşam*, 13 Mayıs 1952, s. 3.

hakkında malûmat vermek üzere hazırlanmış olan Böroşür Ankara'da Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü, İstanbul'da Cumhuriyet Caddesi No.10 da Profesör Sedat Hakkı Eldem Bürosu, Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya'da Türkiye Elçilikleri Ticaret Ataşeleri adreslerine müracaat edildiği taktirde tedarik edilebilir. 4- Eksiltmeye dâvet edilmek üzere kendisini namzet gösterecek firmaların aldığı büroşürü tetkikten sonra vesika ve cevapları en geç 29.05.1952 tarihinde Ankara'da Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Genel Müdürlüğünde bulunmak üzere göndermeleri lâzımdır. 5- Postada vaki gecikmeler nazarı itibare alınmaz.”

denilmiştir.⁶² İlanda belirtilen tarihten de anlaşıldığı üzere inşaatın derhal başlaması için süre oldukça kısa tutulmuştur. Ayrıca ihalenin yabancı bir firma tarafından alınabilme ihtimaline karşı,

“ihale bedelinin azamî %6 nisbetindeki miktarının, müteahhidin mukim bulunduğu memleket ile aramızda mevcut Ticaret ve Ödeme Anlaşması hesabından, Ticaret ve Ödeme Anlaşması bulunmadığı takdirde dolar veya Türk hesabından geçen sterlinle havale edileceği hakkında ihale şartnamesine bir kaydın konulması...”

Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararı ile alınmıştır.⁶³ Nitekim bu kararın verildiği tarihten de anlaşıldığı gibi ihalenin son başvuru tarihinde birtakım değişiklikler yaşanmıştır.

Yaşanan gecikmeye rağmen Türkiye tarafından ilan edilen İstanbul Hilton Otel inşaat ihalesine yoğun bir ilgi olmuştur. Nitekim ihaleye 21 firma katılmıştır. Ancak böylesine büyük bir projeyi yapacak deneyim ve teçhizat yokluğu nedeniyle hiçbir Türk firması bu ihaleye katılamamıştır. Kamu ve özel uzmanlardan oluşan bir kurul ihaleye başvuran şirketler arasından inşaat planını uygulayabilecek üçü Amerikalı, üçü Alman, biri Hollandalı ve diğeri de İtalyan olan 8 firmayı seçmiştir. Fakat Hilton Şirketi ve Amerikalı mimarlık firması, İstanbul Hilton Oteli'nin inşaatını bir Amerikalı şirketin almasını istemişlerdir. Nitekim bunun için şartnamede değişiklikler yapabilmek maksadıyla Emekli Sandığı yetkililerini de ikna etmeyi başarmışlardır. Ancak Hilton firmasının bu çabaları işe yaramamıştır. Zira teklif veren hiçbir Amerikalı firma bu ihaleyi alamamıştır.⁶⁴ Sonuç olarak 21 Ekim 1952'de Türkiye tarafından en uygun

⁶² *Ulus*, 3 Mayıs 1952, s. 5; *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1952, s. 5. 14 Mayıs 1952 tarihli *Akşam Gazetesi*'nde ise en geç 6 Haziran 1952 tarihine kadar ihaleye katılan firmaların başvurularını yapmaları gerektiği belirtilmiştir. “Turistik Otelin İnşası”, *Akşam*, 13 Mayıs 1952, s. 3.

⁶³ *BCA*, Fon 30-18-1-2, Kutu 129, Gömlek 54, Sıra, 16, 31.07.1952.

⁶⁴ Problems of U.S. Contractors in Competing for Construction Contracts in Turkey, From İstanbul, Central File: Decimal File 883.02, Internal Economic, Industrial And Social Affairs., Turkey, Housing. Rents. Building Construction. (Includes Commercial And Industrial Housing).,

teklifi veren Alman firma Dycherhof-Wiedmann ile iş birliği yapan Julius Berger firması 13.600.000 TL ile en düşük teklifi vererek İstanbul Hilton Otel inşaatı ihalesini almıştır. İhaleye katılan ve Alman Philip Holzman ile anlaşma yaparak teklif veren Amerikalı Thompson-Starret, 15.600.000 TL teklif edebilmiştir. Amerikalara göre Berger ve Dycherhof firmaları daha önce şartnameden haberdar oldukları ve Alman Federal Devleti tarafından sübvansane edileceği için bu şartnameye böylesine düşük teklifi vererek almış ve başarı sağlanmışlardır.

Nitekim bütün tartışmalara rağmen en iyi teklifi veren Alman firma ile Emekli Sandığı arasında anlaşma imzalanmıştır. İmzalanan sözleşmeye göre; otelin inşaatı 31 Ocak 1954'e kadar tamamlanacaktır. Eğer yüklenici firma işi sözleşmede belirtilen tarihten önce bitiremezse günlük 500 TL yevmiye ödemek zorunda kalacak; ancak kontratta belirtilen tarihten erken inşaatı bitirmesi durumunda ise günlük 200 TL ödül alacaktır.⁶⁵

Türkiye'de yapılacak ve işletmesini de Amerikalı bir şirketin yapacağı otel inşaatı ihalesini Alman bir firmanın alması Amerikalılarda oldukça derin bir tesir uyandırmış ve daha sonraki işler için ders çıkarılması adına nerelerde hata yapıldığı üzerine bir araştırma yapılmıştır. Buna göre; Türkiye'de 10 Eylül 1952 tarihli 147 sayılı "Türkiye'de Özel Yabancı Yatırım" kanunu şartlarına Amerikalı firmaların uygun olmadığı görülmüştür. Ayrıca Hilton Şirketi'nin politikasına göre SOM mimarlık firması tarafından hazırlanacak otel planı Emekli Sandığı tarafından kabul edilecekti ancak bu tasarlanan şekilde olmamıştır. Emekli Sandığı, SOM ile projenin hazırlanması için Sedat Hakkı Eldem'i görevlendirmiş bu durumda birçok aksaklığa yol açmıştır. Amerika, SOM'un yanında bir de Eldem'in eklenmesini "gereksiz bir yük" olarak görmüştür. Özellikle Almanya'nın Türkiye'de iş yapma ve iş alma noktasında Amerika'ya göre daha tecrübeli olması bu ihaleyi almasını kolaylaştırdığı ileri sürülmüştür.⁶⁶ Özellikle Amerikan firmalarının Türkiye'de deneyim

January 5, 1950 - September 15, 1954. January 5, 1950 - September 15, 1954. MS Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the Department of State relating to Internal Affairs: Turkey, 1950-1954. National Archives (United States). *Archives Unbound*, URL-2 E.T 16 Şubat 2023.

⁶⁵ Problems of U.S. Contractors in Competing for Construction Contracts in Turkey; Subject: Istanbul Hilton Hotel Construction Contract Awarded to German Firm, 28 October 1952, Central File: Decimal File 883.02, Internal Economic, Industrial And Social Affairs., Turkey, Housing. Rents. Building Construction. (Includes Commercial And Industrial Housing)., January 5, 1950 - September 15, 1954. January 5, 1950 - September 15, 1954. MS Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the Department of State relating to Internal Affairs: Turkey, 1950-1954. National Archives (United States), *Archives Unbound*, URL-2 E.T 16 Şubat 2023.

⁶⁶ Nitekim Amerikalıların bu tahminleri çok da yersiz değildir. Zira Alman Julius Burger firması hem Osmanlı Devleti döneminde hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarında birçok inşaat ihalesini almış ve Türkiye'de önemli bir tecrübe kazanmıştır. Bk. *BCA*, Fon 230-0-0-0, Kutu 148, Gömlek 47, Sıra 7, 22.06, 1915; *BCA*, Fon 30-18-1-2, Kutu 80, Gömlek 91, Sıra 6, 09.11.1937.

kazanabilmesi ve buralarda ihale alabilmesi için ya Alman bir firma ya da Türkiye’den bir firma ile ortak bir ihale alması önerilmiştir. Ayrıca Türkiye’de Amerikalıların Yakın Doğu zihniyeti ve çalışma anlayışına alışkın olmadıkları düşüncesinin hâkim olması nedeniyle bir Amerikalı firmanın bu işi almasından da çekinildiği gözlemlenmiştir. Bu durumun da olumsuz bir durum olarak Amerika’nın önünde durduğu vurgulanmıştır. Özellikle Amerikalı mühendis maaşlarının yüksek olması da ABD’li firmaları dezavantajlı duruma soktuğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla Amerika’nın Türkiye pazarına girebilmesi için başlangıçta Avrupa’nın beceri ve deneyiminden yararlanması ve olası bir tedarik için doğrudan ABD yerine Avrupa’dan da tedarikçi bulması gerektiği önerilmiştir.⁶⁷ Nitekim Amerikalılar otel işletmesini almalarına rağmen otelin inşaatını bir Alman firmaya kaptırmaktan oldukça rahatsızlık duymuşlardır. Zira ABD bir şekilde Türk pazarına girmek ve dolayısıyla bölgede her anlamda başat rol üstlenmek istemişlerdir.

Otel İnşaatının Başlaması ve Açılışı

İstanbul Hilton Otel’in inşaat projesini üstlenen SOM ve Sedat Hakkı Eldem’in çalışmaları 1951 yılının başlarında bir hayli ilerlemiştir. Eldem, basına vermiş olduğu beyanatta, Türk mimari tarzına uygun olarak inşa edecekleri otelin projesi için çalışmaların sürdüğünü ve bir maket hazırlanmaya başladıklarını belirtmiştir. Eldem’in vermiş olduğu bilgiye göre; iki aya kadar otelin maketi tamamlanacak ve inşaatı da 1951 yılının sonuna doğru başlayacaktır.⁶⁸ Ancak Eldem’in tahminlerinin aksine otelin temeli 16 Nisan 1952 tarihinde atılabilmiştir. Temel atma törenine İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı, Emekli Sandığı Genel Müdürü ile Hilton Şirketi temsilci başta olmak üzere birçok yetkili kişi katılmıştır.⁶⁹ İnşaat için yaklaşık beş ay süren temel açma çalışmaları ve toprak tesviye faaliyetleri Ağustos 1952’de tamamlanabilmiştir. Bu arada yapılacak olan İstanbul Hilton Otel’in maketi de ilk defa basında yer almıştır.⁷⁰

Otel projesinin tamamlanması ve maketinin yapılmasıyla birlikte yeni detaylar da ortaya çıkmıştır. Buna göre; yapının sekiz katı yataklı odaları ihtiva edecek şekilde tasarlanmıştır. Her bir oda kendine ait banyoya ve bir de terasa

⁶⁷ Subject: Istanbul Hilton Hotel Construction Contract Awarded to German Firm, 28 October 1952.

⁶⁸ “Hilton Otel”, *Milliyet*, 31 Ocak 1951, s. 1; 3.

⁶⁹ “Hilton Group Hotel in Istanbul Is Due to Be Completed in’52”, *Chicago Daily Tribune*, 8 June 1952, s. F20. “300 Odalı Turistik Otelin Temeli Atıldı”, *Akşam*, 17 Nisan 1952, s. 1-2; “300 Odalı Hilton Otelin Temelleri Atıldı”, *Milliyet*, 17 Nisan 1952, s. 7.

⁷⁰ Otelin gazeteye yansıyan maketi için bk. Ek 2.

sahip olacaktır. Ayrıca sadece yatmak için kullanılan bir otel mantığının dışına çıkılarak modern otellerde uygulanan gündüzleri stüdyo geceleri ise uyumak için kullanılacak şekilde bir oda tasarımı uygulanacaktır. Müşterinin her türlü ihtiyacını karşılayacak tarzda planlanan otelin içerisinde tuhafiyeci, antikacı, berber ve hatta bir de banka bulunacaktır. Bu otel, ısıtılması, havalandırması ve aydınlatması ile son derece ilerlemiş tekniklerle inşa edileceği belirtilmiştir.⁷¹ Nitekim böylesine bir yapının ortaya çıkması için de yaklaşık 14 ila 16 aylık bir süreye ihtiyaç duyduklarını söyleyen inşaatın proje yöneticileri otelin de on bir katlı olarak inşa edileceğini belirtmişlerdir.⁷²

Otelin inşaatının her ne kadar ilk başlarda İstanbul'un fethinin 500. yılına yetiştirileceğine dair propagandalar yapılsa da şirket sözleşmesinden de anlaşıldığı gibi 1954 yılına kalacağı tahmin edilmiştir. Buna rağmen halk otelin inşa sürecini oldukça yakından takip etmiş ve basında otel hakkında sürekli haberler yapılmaya devam etmiştir.⁷³ İstanbul Hilton Otel'i'ne yönelik halkın beklentilerinin artması ve hükûmetin de bu işi turizm davasında önemli bir aşama olarak görmesi yöneticileri işleri hızlandırmaya itmiştir. Böylece inşaatın bir an önce tamamlanması için iş kanununda değişikliğe gidilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti 25 Mayıs 1953 tarihinde almış olduğu karar gereğince İstanbul Hilton Otel'i'nin bitişine kadar işçilerin günde üç saat fazla mesai yapabilmesi sağlanmıştır.⁷⁴ Türkiye'de turizm sorununun en önemli aşamalarından birisi olarak görülen Hilton Otel'i inşaatının tamamlanması için iktidar hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Nihayet bu ilgi meyvelerini vermiş ve 1954 yılının başlarına gelindiğinde otel neredeyse tamamlanma aşamasına gelmiştir.⁷⁵

Dış inşaatla birlikte yürütülen iç tasarım için de yurt dışından siparişler vermeye başlanmıştır. Bir yandan Amerika'dan mobilyalar sipariş edilirken diğer yandan da perdeleri İsviçre'de imalat sürecine girmiştir. Ayrıca büyük ve gösterişli bir yapının iç duvarları da düşünülmüş ve otele asılması için 160 tablo alınmasına karar verilmiştir.⁷⁶ İstanbul Belediyesi de otelin etrafında bulunan

⁷¹ "Turistik Otel", *Arkitekt*, 1952-03, s. 56-57.

⁷² "Hilton Otelinin Toprak Tesviyesi Bitti", *Milliyet*, 26 Ağustos 1952, s.1;7.

⁷³ Ümit Deniz, "Hilton Otel'i İnşaatı Bir Yılan Hikayesine Döndü", *Milliyet*, 31 Temmuz 1953, s. 1-2.

⁷⁴ *T.C. Resmî Gazete*, 3 Temmuz 1953, S. 6448; *Milliyet*, 4 Temmuz 1953, s. 2.

⁷⁵ Otelin büyük ölçüde tamamlandığı bu tarihte yapılan bir habere dayanılarak tahmin edilmektedir. Zira yapılan haberde otelin çatısı yapılırken bir işçinin düşerek yaralandığı bildirilmiştir. *Milliyet*, 21 Nisan 1954, s. 2. Otelin inşaatını gösteren görsel için Bk. Ek. 3.

⁷⁶ *Milliyet*, 5 Kasım 1954, s. 1;7; Cemal Refik, "Sanat Eserleri İnhisar Altına Alınamaz", *Akşam*, 6 Ekim 1954, s. 3.

gecekonduları yıkarak otelin manzarasını ve görünümünü oldukça nezih bir hale getirmeye çalışmıştır.⁷⁷

26 Nisan 1955'te nihayet yaklaşık beş yıldır basını ve ülke gündemini meşgul ettikten sonra İstanbul Hilton Otelinin açılacağı tarihi de 10 Haziran 1955 olarak duyurulmuştur. Emekli Sandığı, Hilton'un bu açılış için başta Amerika Başkan Yardımcısı Nixon ile eşi olmak üzere birçok bakan ve devlet adamını davet ettiğini duyurmuştur. Yine dünyada tanınmış Hollywood yıldızlarından Elizabeth Taylor, Mona Freeman, Kirk Douglas, Debra Paget ve Elaine Stewart gibi sanatçıların otelin açılışına katılacağı haberlerde yer etmiştir.⁷⁸ Nitekim böylesine önemli yıldızların İstanbul Hilton Oteli'nin açılışına katılması otelin reklamı ve tanıtımı için oldukça önemli görülmüştür. Bu yüzden oluşabilecek bütün olumsuzlukları en aza indirmek için resmî açılışından yaklaşık bir ay önce 19 Mayıs 1955'te otel hizmete girmiştir. İlk etapta 100 odası ile işe başlayan İstanbul Hilton yetkilileri Amerikan ve Erenköy Kolej'lerinden uzun elemeler neticesinde on sekiz uygun kız öğrenci seçerek gelen misafirleri karşılamaları için görevlendirmiştir. Ayrıca servis için 470 personel de çalıştırılmaya başlanmıştır.⁷⁹

İstanbul Hilton Oteli'nin hizmete başlamasına ilgi de oldukça yoğun olmuş ve otelin hizmet veren üç katı da tamamen tutulmuştur.⁸⁰ Ancak otel, aynı zamanda iş kazaları ve dikkatsizlikleri ile de ülke gündeminde yer işgal etmiştir. İnşaatın yapım aşamasında iş kazaları nedeniyle yaralanmalar ve ölen işçi olduğu gibi otelin tamamlanmasından sonra da yemeklerden dolayı otel müşterilerinden zehirlenenler olmuştur. 25 Mayıs 1955'te otelde yemek yiyen müşterilerin zehirlenmesi ülkenin gündemine düşmüştür. Zira ilk zehirlenme vakasından sonra olaya neden olan sebepler daha sonuçlanmadan ikinci bir zehirlenme vakası meydana gelmiş biri Türk olmak üzere dört kişi daha rahatsızlanmıştır.⁸¹ Tam da açılış öncesinde yaşanan bu talihsiz olay otel idaresini ve İstanbul yöneticilerini daha dikkatli olmaya itmiştir. Otelin açıldığı günden itibaren yaşamış olduğu aksilikleri bertaraf etmek için otel idaresi İslam gelenekleri doğrultusunda hareket ederek kurban kesmeye karar verdiklerini duyurmuştur. İstanbul Valisi de yaşanan zehirlenme hadisesini yerinde incelemiştir. Zehirlenme hadiselerinin toplumda yaratacağı endişeleri gidermek için vali, açılışta ilk yemeği kendisinin yiyeceğini ifade ederek otelin yemeklerine ve

⁷⁷ *Akşam*, 31 Temmuz 1954, s. 4.

⁷⁸ *Milliyet*, 26 Nisan 1955, s. 1.

⁷⁹ Halil Talayer, "Hilton Oteli Bugün Hizmete Giriyor", *Milliyet*, 20 Mayıs 1955, s. 1;7.

⁸⁰ *Akşam*, 26 Mayıs 1955, s. 1.

⁸¹ *Akşam*, 27 Mayıs 1955, s. 1.

itibarına karşı oluşacak olumsuz bakış açısını engellemeye çalışmıştır.⁸² Bir gün sonrasında yapılan haberde de otelde müşterileri rahatsız eden şeyin yemek değil süt olduğu söylenmiştir.⁸³ Fakat adli tıp bu olayın süttten kaynaklandığını kabul etmemiştir.⁸⁴ Bütün bu hadiseler ve dedikodular sürüp giderken resmî açılış yaklaşan otelde daha tamamlanmamış alanlar ve eksiklikler olduğu da basına yansımıştır. Nitekim 4 Haziran 1955'te yapılan haberde otelin iç kısımlarındaki döşemelerin yapımına devam edildiği ve en üst katta bulunan ve 300 kişilik terasın bir iki güne kadar bitirilmeye çalışıldığı söylenmiştir. Otel yönetimi ise otelin açılış gününde iğneden ipliğe kadar her şeyi tamamlanmış olacağını ve otelin eksiksiz olarak açılışa yetiştirileceğini söylemişlerdir.⁸⁵

İstanbul Hilton'un açılışı için geleceği daha önce basına yansıyan Hollywood yıldızları ve şirket sahibi Conrad Hilton, Yeşilköy Havaalanı'na 9 Haziran 1955'te iki uçakla gelmişlerdir.⁸⁶ Basının yakından takip ettiği açılış törenine katılmak için sadece sanatçı ve aktristeler değil aynı zamanda çeşitli makamlarda bulunan Amerikalı devlet adamları da İstanbul'a gelmiştir. Bunlar arasında eski Amerikan Büyükelçisi McGhee ve eşi ile New York Jurnal'in sahibi William Hearst da yer almıştır.⁸⁷ Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve eşi ile Başbakan Adnan Menderes de davet edilmiştir. Daveti kabul etmeleri halinde otelin en lüks dairelerinden olan ve günlük 350 TL kiralanan Akdeniz ve Karadeniz adlı daireleri otel yönetiminin tahsis edeceği duyurulmuştur.⁸⁸

Gazetede belirtildiğine göre; otel açılış programı yaklaşık üç günü kapsayan bir plan içerisinde yapılacaktır. Buna göre; otel açılış töreni, geleneksel kurdele kesime ritüeli olmaksızın Conrad Hilton tarafından anahtarla kapının açılması suretiyle gerçekteştirilecektir. Ardından öğle yemeği verilecektir. Akşam ise Başbakan Adnan Menderes, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve birçok devlet yetkilisinin katılımıyla danslı yemek daha düzenlenecektir. İkinci gün ise konuklara başta Ayasofya olmak üzere İstanbul'un çeşitli yerlerini gezdirilecektir. Bu gezi akşamında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın himayesinde yaklaşık 700 kişinin katılacağı Kızılay Balosu verilecektir. Üçüncü gün ise davetlilere Boğaz gezisi yaptırılacak ve Beylerbeyi Sarayında İstanbul Valisinin himayesinde öğle yemeği düzenlenecektir. Akabinde birçok ülkeden gelen basın

⁸² *Akşam*, 31 Mayıs 1955, s. 2.

⁸³ *Milliyet*, 2 Haziran 1955, s. 1;7.

⁸⁴ şevket Rado, "Hilton Otelindeki Esrareniz Hadiselerin Sebebi?", *Akşam*, 4 Haziran 1955, s. 3.

⁸⁵ *Milliyet*, 4 Haziran 1955, s. 3.

⁸⁶ *Akşam*, 10 Haziran 1955, s. 1.

⁸⁷ *Milliyet*, 5 Haziran 1955, s. 1.

⁸⁸ *Akşam*, 7 Haziran 1955, s. 1.

mensuplarıyla birlikte misafirleri yine İstanbul'un muhtelif yerlerini gezdirildikten sonra akşam İstanbul Hilton Otelinde bir kokteyl verilecektir.⁸⁹ Oldukça yoğun hazırlanan açılış programında İstanbul'un tanıtılması için de uğraşıldığı anlaşılmaktadır.

İstanbul Hilton'un açılış töreni, belirtildiği üzere 10 Haziran 1955'te Conrad Hilton ve beraberindekilerin İstanbul Valisini ziyareti ile başlamıştır. Ziyaret sırasında Hilton'a vali tarafından İstanbul fahri hemşerilik belgesi verilmiştir. İstanbul'un fahri hemşerisi olan Hilton, bu vesileyle yapmış olduğu konuşmasında Hilton Otelin açılışının Türk-Amerikan dostluğunun ilerletilmesi için yapılmış bir müessese olduğunu vurgulayarak yapılanlar için şehir yönetimine teşekkürlerini sunmuştur. Ardından şehir bandosunun marşları eşliğinde, anahtarla Hilton Otel'inin kapısı açılmıştır. İstanbul Valisi Gökay, Hilton ve Emekli Sandığı Genel Müdürü Nuri Kınık'ın açılış hakkında konuşmalar yapmıştır. Hilton'un "*şu anda Hiltonun dünya üzerindeki bütün otellerinde Türk bayrağı dalgalanmaktadır.*" sözleri büyük alkış toplamıştır.⁹⁰ Hilton, sarf ettiği bu sözlerle Türk halkının gönlünü okşarken söylediği gibi dünya üzerindeki bütün otellerde Türk bayrağının dalgalanıp dalgalanmadığı hakkında kesin bir bilgi elde edilememiştir. Ancak, Amerikan bayrağının dalgalandığı İstanbul Hilton ile Türkiye'de hem mimari hem de kültürel açıdan yeni bir dönem başlamıştır. Zira İstanbul Hilton'un genel mimari karakteri ve tasarımı, II. Dünya Savaşı sonrası Türk mimari tarihi için modernizmin başlangıcı olarak yorumlanmıştır.⁹¹ Buna mukabil her ne kadar basın ve turizm meselesiyle yakından ilgilenenler yıllardır süren Hilton rüyasının gerçekleşmesinden memnuniyet duysa da bu projeyi eleştirenler de olmuştur. Asım Us bunlardan birisi olmuştur. Us'a göre, Amerikan teşebbüsü olarak yapılan Hilton Otel, Türkiye'de turizmi canlandırma hamlesi olarak görülürse de bu denli büyük bir projenin garantörü olarak Türkiye'nin tutulması oldukça yersizdir. Nitekim Hilton Şirketi, inşaat malzemeleriyle birlikte 300 odalı otelin masraflarının yaklaşık 40 milyon liraya ulaşan ve bu giderlerin de turizm geliriyle karşılanamayacağını bildiği için Türkiye'den böylesine bir garanti istemiştir. Bu nedenle Emekli Sandığı bu işe harcanan paraların %6'sını garanti etmiştir. Böyle yüklü bir miktar paranın hazineye yük olma tehlikesine karşı projenin kabul edilmesinin tehlikeli olduğunu, bunun yerine Türkiye Turing ve Otomobil

⁸⁹ *Milliyet*, 9 Haziran 1955, s. 7.

⁹⁰ *Akşam*, 11 Haziran 1955, s. 1-2; *Milliyet*, 11 Haziran 1955, s. 1;7.

⁹¹ Emre Güngör, *American Architecture the Promise of Modernization in Postwar Turkey*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), *Graduate Department of Art University of Toronto*, 2014, s. 17.

Kurumu'nun daha küçük ve temiz turizm mekânları inşa etmesinin daha yerinde bir karar olacağı ifade edilmiştir.⁹²

Bütün bu tartışmalara ve eleştirilere rağmen Emekli Sandığı ve ECA fonlarıyla desteklenen otel, SOM ve Sedad Eldem tarafından hazırlanan proje ile 1955'te tamamlanmıştır. Basına da yansıdığı gibi gösterişli bir açılışla turizm için yeni bir dönem başlamıştır. Otel binasının dış ve iç tasarımıyla Amerikan ve Türk mimari usullerinin hâkim olduğu iki kültürlü dünyanın ortak bir ürünü⁹³ olarak ortaya çıkmıştır. Betonarme olarak inşa edilen bina, düzenli balkon ızgaralarla ölçeklenmiş ve ince beyaz sütunlar tarafından yükselmiş kahramanca bir yapıya benzetilmiştir. Özellikle İstanbul için oldukça yabancı olan havuz ve tenis kortlarının otele inşa edilmesi şehre bir Amerikan mahallesinin kurulması olarak yorumlanmıştır. Nitekim Şirket sahibi Conrad Hilton, boğazı yukarıdan gören ve muazzam bir manzaraya sahip olan oteli “küçük bir Amerika” olarak değerlendirmiştir.⁹⁴ Hilton, her ne kadar mecazi anlamda küçük bir Amerika'yı boğaza nazır bu nezih yere inşa ettiğini düşünse de Amerikan kültürünün birçok öğelerinin Türkiye'ye girmesinde otelin etkisi oldukça büyük olmuştur. Özellikle mimari alanda İstanbul Hilton'dan sonra Türkiye'de inşa edilen birçok otelin projesi bu yapıya benzetilmeye başlanmıştır. Başta teras, bar, restoran ve havuz gibi birçok yapı daha sonra Türkiye'de inşa edilen otellerde de yer almıştır. Dolayısıyla Hilton İstanbul, Amerikan modernizasyonunun bir simgesi olarak görülmüştür.⁹⁵

Bunların yanında turizm açısından bir çekim gücü olarak egzotik tasarımlardan da vazgeçilmemiştir. Türk unsurlarının da binanın tasarımına ustaca yerleştirilmesiyle birlikte oryantalist zihin dünyasına hitap edecek öğeleri açığa çıkarmayı başarmışlardır. Osmanlı motifleri oldukça bilinçli bir şekilde binanın içine yerleştirilmiştir. Özellikle girişteki dalgalı kubbenin uçan halıya benzetilmesi ile oryantalist zihin dünyasına hitap eden “Binbir Gece Masalları'nı” anımsatacak bir görünüş ortaya konmuştur.⁹⁶ Esasında kapitalist anlayış, oteli tasarlarırken o güne ait bütün modern unsurlar ile binayı inşa etmeyi başarırken doğunun gizemli yanlarını da kazanca dönüştürmeyi de ihmal

⁹² Asım Us, “Hilton Tecrübesi”, *Türkiye Tarih ve Otomobil Kurumu Belleteni*, No. 161, Haziran 1955, s. 15.

⁹³ Nathaniel Alexander Owings, *The Spaces in Between: An Architect's Journey*, Houghton Mifflin, Boston, 1973, s. 104.

⁹⁴ Hilton, *Be My Guest*, s. 265.

⁹⁵ Hande Atmaca Çetin-Zeynep Tuna Ultav-Funda Uz, “Reflection of the İstanbul Hilton Hotel on Mid-century Hotel Buildings in Turkey”, *Art Sanat Dergisi*, Sayı 12, 2019, s. 58-67.

⁹⁶ Sibel Bozdoğan-Esra Akcan, *Turkey Modern Architectures in History*, Reaktion Books Ltd, London, 2012, s119.

etmemiştir. Zira yerel kıyafetlerle müşterilere Türk kahvesinin sunulduğu Lale Odası⁹⁷ bu durumu oldukça güzel örneklemektedir.

Sonuç

Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Rusya'nın baskısından kurtulmak için Batılı liberal ülkelerin desteğine ihtiyaç duymuştur. Nitekim bu desteği de başta Amerika olmak üzere Batılı devletlerden almıştır. Siyasi ve askerî destekle başlayan süreç sadece bu alanla sınırlı kalmamış diğer birçok alana da yayılmıştır. Bu alanlardan birisi de turizm olmuştur. Zira II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik açıdan yıpranan liberal Avrupa'nın yeniden inkişafı için Marshall Planı hayata geçirilmiştir. Amerika, bu plan dahilinde turizm alanını da kullanmıştır. Bu sayede Avrupa'da savaş sonrası ortaya çıkan ekonomik sorunlar giderilmeye çalışılırken aynı zamanda Amerikan kültürünün yayılması da hedeflenmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra turizmi geliştirmek için Marshall Planı dahilinde başlatılan turizm programını Türkiye de yakından takip etmiştir. Nitekim ülkede istenilen düzeyde gelişme kat edemeyen turizm meselesi, bu programdan alınacak destek sayesinde aşılmaya çalışılmıştır. Plan dahilinde Türkiye'de turistler açısından çekim merkezi olarak görülen İstanbul'a modern bir otel yaptırılması amaçlanmıştır. Türkiye'de böylesine bir oteli yapacak özel teşebbüs bulunmadığı için dışardan bir yatırımcı beklenmiştir. Turizm açısından Türkiye'de bulunan bu boşluk Amerikan şirketler açısından bir cazibe merkezi olarak görülmüştür. Bu yüzden 1948'den itibaren Amerikalı şirketler İstanbul'da bir otel inşa etme girişiminde bulunmaya başlamıştır. Bu bağlamda ilk teşebbüs Pan Amerikan Havayollarının yan kuruluşu olan Intercontinental Hotel Şirketi'nden gelmiştir. Amerikalı şirketin İstanbul'da inşa etmek için öne sürdüğü şartlara ek olarak bir de Marshall Planı dahilinde Türkiye'de turizm alanında incelemelerde bulunan Charles J. White'ın bu şartlara karşı yapmış olduğu olumsuz eleştirisi Intercontinental Hotel Şirketi ile Türkiye'nin otel konusunda anlaşma ihtimallerini bitirmiştir. Bunun akabinde İstanbul'da modern bir otel inşa etmek için diğer bir Amerikalı şirket olan Hilton ile müzakereler başlamıştır.

Türkiye ile Hilton Şirketi arasında uzun bir süre devam eden görüşmeler sonrasında anlaşmaya varılmıştır. Buna göre; otel, Türkiye Emekli Sandığı ve ECA fonları ile inşa edilecek ve yirmi yıllığına Hilton Şirketi tarafından işletilecektir. Türkiye ile Amerikalı şirket arasında yapılan bu anlaşma ülkede sevinçle karşılanmıştır. Zira bu hamle Türkiye'nin turizm davasının çözüme kavuşmasında büyük bir adım olarak yorumlanmıştır. Bu yüzden basın süreci çok yakından takip etmiş ve konu ülke gündeminde sürekli yer almıştır

⁹⁷ Adalet, *Hotel and Highways: The Construction of Modernization Theory in Cold War Turkey*, s. 176.

İstanbul Hilton Otelini hem inşa sürecini hem de 1955'te açılışıyla turizm hayatına oldukça iddialı girmiştir. Bu gelişme, Türkiye'de mimari ve kültürel hayat için Amerikan modernizminin başlangıcı olarak görülmüştür. Otel, terası, yüzme havuzu, barı, sinema salonu ve tenis kortlarıyla "küçük Amerika'yı İstanbul'a getirmiştir. Hilton şirketi bu şekilde Amerika'yı Türkiye'ye taşırken Doğu'nun gizemli dünyasını da ticari bir kazanca çevirmeyi ihmal etmemiştir. Nitekim Osmanlı ve Türk motifleri binanın birçok yerine ustaca yerleştirilmiştir. Ayrıca yerel kıyafetleriyle kahve servis eden kadınlar vasıtasıyla Batı'nın oryantalist zihin dünyasındaki haram algısı uyandırılmaya çalışılmıştır. Bu çaba, otel girişindeki yapının kubbesini uçan halıya benzetmede de kendisini göstermektedir.

Öte yandan Türk-Amerikan ortaklığıyla yapılan bu otel, Sovyet Rusya için bir mesaj niteliği taşımıştır. Zira Amerikalı bir şirket tarafından Demir Perde'nin hemen yanı başında Türk-Amerikan motifleriyle örülerek yükselen bina, adeta iki devletin ortaklığının her alanı kapsadığının ilanını olmuştur. Bu bağlamda Conrad Hilton'da meseleyi bu zemine taşıyarak, Türkiye'nin otel için göstermiş olduğu fedakarlığı komünizm karşısında zgr kalma mücadelesi ve Türk-Amerikan dostluğunun en somut rneği olarak göstermiştir. Ayrıca bu hamleyle Türkiye komünizme karşı Amerikan kapitalizmine kapılarını doğrudan atığının güçlü simgelerinden birisi olmuştur.

Türkiye açısından ise otelin inşa edilmesi turizm davasının en önemli sonucu olarak görülmüştür. Özellikle Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden hemen sonra işlerin hızlanması ve şirket ile Türkiye'nin anlaşma sağlaması parti açısından turizm davasının ilk zaferi olarak yorumlanmıştır. Ayrıca İstanbul Hilton Otelini, yabancı sermayenin ülkeye girmesi ve ECA fonlarıyla birçok özel teşebbüsün Türkiye'de yaygınlaşmaya başlamasının örneklerinden birisidir. Bununla birlikte İstanbul Hilton ile Türkiye'de diğer turizm konaklama tesislerine Doğu'nun gizemli yanlarını nasıl kazanca çevrilebileceği de gösterilmiştir. Modern turizm konaklama unsurlarından olan havuz, klima, bar ve sinema gibi lüks hizmetlerin Türk turizm endüstrisinde yaygınlaşmasında yine bu otelin etkisi azımsanamayacak derecede olmuştur.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

ABD Ulusal Arşivi, National Archives Record Administration (NARA)

Record Groups 469, Office of the Chief of Mission Subject Files 1948-1956, Box 3.

Record Groups 469, Office of the Chief of Mission Subject Files 1948-1956, Box 35.

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Fon 30-18-1-2, Kutu 124, Gömlek 86, Sıra 4, 26.11.1950.

BCA, Fon-30-18-1-2 Kutu 126 Gömlek 52, Sıra 20, 05.07.1951.

BCA, Fon 30-18-1-2, Kutu 129, Gömlek 54, Sıra, 16, 31.07.1952.

BCA, Fon 230-0-0-0, Kutu 148, Gömlek 47, Sıra 7, 22.06, 1915.

BCA, Fon 30-18-1-2, Kutu 80, Gömlek 91, Sıra 6, 09.11.1937.

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

ADALET Begüm (2018) *Hotel and Highways: The Construction of Modernization Theory in Cold War Turkey*, Stanford University Press, California.

AKTAŞ Ahmet (2002) *Turizm İşletmeciliği ve Yönetim*, Azim Matbaa Fatih Ofset, Antalya.

ALP Mehmet Okan (2008) Yıllık Ücretli İzin, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

ATMACA ÇETİN Hande - TUNA ULTAV Zeynep - UZ Funda (2019) Reflection of the İstanbul Hilton Hotel on Mid-century Hotel Buildings in Turkey, *Art Sanat Dergisi*, Sayı 12, s. 57-88.

BERBER BABALIK Banu (2021) 1950-2000 Yılları Arasında Aydın'da Turizm, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2021.

BHATIA A.K. (2002) *Tourism Development: Principles and Practices*, Sterling Publishers Private Lim. New Delhi.

BOZDOĞAN Sibel - AKCAN Esra (2012) *Turkey Modern Architectures in History*, Reaktion Books Ltd, London.

ÇORUH Selâhaddin (1950) Turizm Dâvamız, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, No 104, Eylül, s. 3-5.

----- (1949) Harp Sonrasında Turizm Hareketleri, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, No. 94-95, Kasım-Aralık, s. 3-4.

EDGELL David L.–SWANSON Jason R. (2019) *Tourism Policy and Planning: Yesterday, Today, and Tomorrow*, Routledge, London.

ENDY Christopher (2004) *Cold War Holidays American Tourism in France*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill.

ERALP Ziya (t.b.) *Genel Turizm*, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları: 3.

- EYİCE Semavi (1995) Eldem, Sedat Hakkı, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, s. 22-23.
- GÜNGÖR Emre (2014) *American Architecture the Promise of Modernization in Postwar Turkey*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Graduate Department of Art University of Toronto.
- HİLTON Conrad N. (1987) *Be My Guest*, Prentice Hall Press, New York.
- KARA Serdar (2023) Cumhuriyet Dönemi Bir Turistik Mekân Projesi: Abant Gölü (1923-1950), *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 72, s. 200-223.
- KLEİN Christiana (2003) *Cold War Orientalism: Asia in the Middlebrow Imagination 1045-1961*, University of California Press, Berkeley.
- MEAD William Edward (1914) *The Grand Tour in the Eighteenth Century*, Houghton Mifflin Company, Boston and New York.
- ÖYMEN Altan (2010) *Öfkeli Yıllar*, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş. İstanbul.
- PURİ Manohar-CHAND Gian (2009) *Tourism and Hotel Industry*, Global Media, Chandni Chowk, Delhi.
- SARAL Emre – MALKOÇ Eminalp (2022) Erken Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Turizm Etkinlikleri ve Turizmi Geliştirme Çabaları (1923-1938), XVIII. *Türk Tarih Kongresi, 1-5 Ekim 2018, Ankara, Kongreye Sunulan Bildiriler (V. Cilt) Göç ve İskân – İktisat Tarihi – Vakıflar Tarihi*, Haz. Samiha NURDAN – Muhammed ÖZLER, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2022, s.345-365.
- ŞENER Burhan (2010) *Modern Otel İşletmelerinde Yönetim ve Organizasyon*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- THEOBALD William F. (2005) The Meaning, Scope and Measurement of Travel and Tourism” *Global Tourism*, ed. William F. Theobald, Butterworth–Heinemanni, Burlington.
- WHARTON Annabel Jane (2001) *Building the Cold War Hilton International Hotels and Modern Architecture*, The University of Chicago Press, Chicago.
- TOWER John. (1996) *An Historical Geography of Recreation and Tourism in the Western World, 1540-1940*, Wiley, New York.
- YAKARTEPE Elif Çelebi-BİNAN Can (2011) İstanbul'un Modernleşme Dönemi Otelleri (1840-1914), *Megaron*, Cilt 6, Sayı 2, s. 79-94.
- ZUELOW Eric G.E. (2016) *A History of Modern Tourism*, Palgrave, New York.

DENİZ Ümit (1953) Hilton Oteli İnşaatı Bir Yılan Hikayesine Döndü, *Milliyet*, 21 Temmuz, s. 1-2.

DURUKAL Hüsnü Sadık (1957) Otel-Motel, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, No. 180, Ocak, s. 5-7.

İMSET İsmet Hulûsi (1949) 500 Odalı Otel, *Son Posta*, 1 Temmuz, s. 4.

NİZAMİ Cevat (1949) İstanbul ve Turizm, *Akşam*, 31 Mart, s. 5.

RADO Şevket (1955) Hilton Otelindeki Esrarengiz Hadiselerin Sebebi?, *Akşam*, 4 Haziran, s. 3.

----- (1947) Ankara, *Akşam*, 5 Ekim, s. 3.

----- (1948) Turizm Davası, *Akşam*, 13 Haziran, s. 3.

----- (1949) Turizme İnanmıyoruz!, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, No. 91, Ağustos, s. 5.

REFİK Cemal (1954) Sanat Eserleri İnhisar Altına Alınamaz, *Akşam*, 6 Ekim, s. 3.

SİYAVUŞGİL Sabri Esat (1957) Otel Mefhumu, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, No.180, Ocak, s. 8.

TALAYER Halil (1955) Hilton Oteli Bugün Hizmete Giriyor, *Milliyet*, 20 Mayıs, s. 1;7.

Sürelî Yayınlar

TBMM Zabıt Cerideleri

T.C. Resmî Gazete

Vatan

Akşam

Ulus

Cumhuriyet

Zafer

Son Posta

Yeni Sabah

Yeni İstanbul

The New York Times

Chicago Daily Tribune

İnternet Kaynakları

<https://link.gale.com/apps/doc/SC5111595831/GDSC?u=cumhurb&sid=bookmark-GDSC&xid=2389fe19&pg=30>. (Erişim Tarihi: 16 şubat 2023)

<https://link.gale.com/apps/doc/SC5101384920/GDSC?u=cumhurb&sid=bookmark-GDSC&xid=f7c376c2&pg=6>. (Erişim Tarihi: 16 şubat 2023)

<https://web.archive.org/web/20221121122035/https://artsandculture.google.com/story/9AXxh0kHgmNzKQ?hl=tr>. (Erişim Tarihi: 16 şubat 2023)

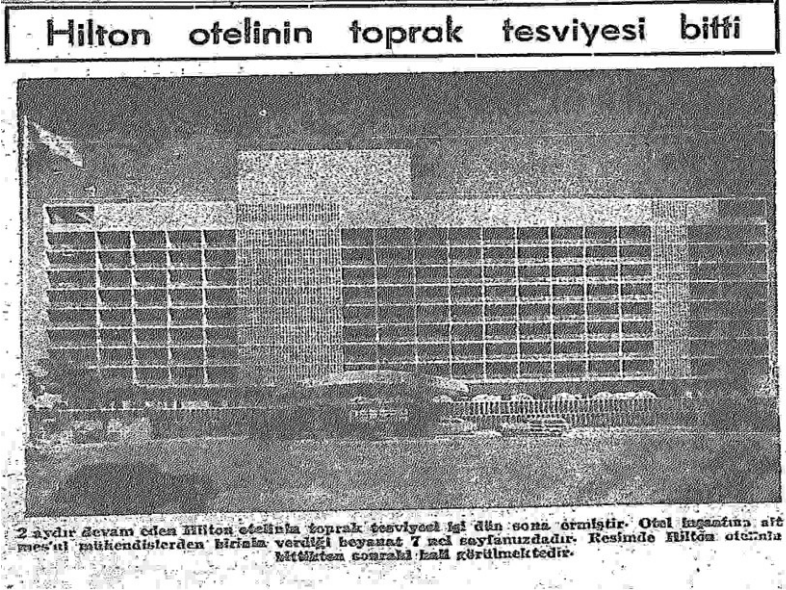
<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/199244>. (Erişim Tarihi: 16 şubat 2023)

<https://web.archive.org/web/20221121122035/https://artsandculture.google.com/story/9AXxh0kHgmNzKQ?hl=tr>, (Erişim Tarihi: 16 şubat 2023)

Ekler

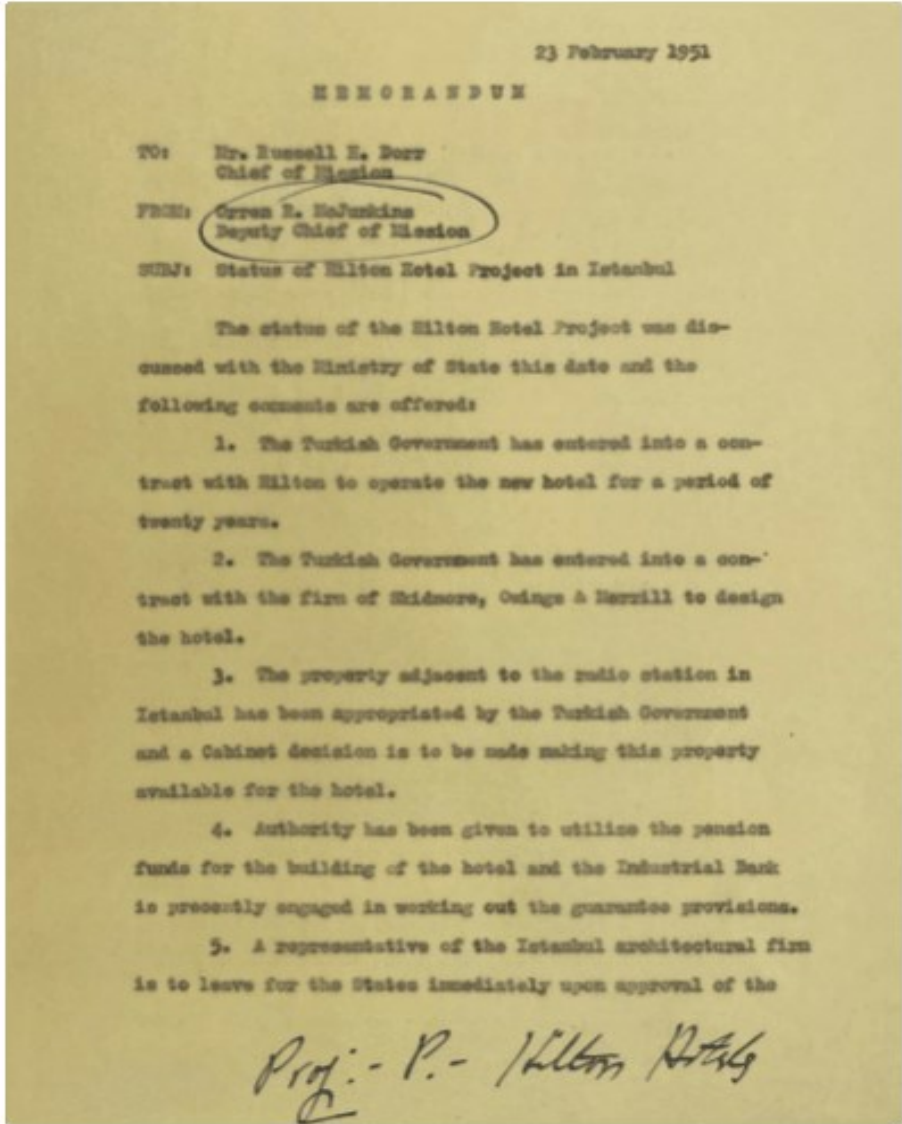
Görsel 1- İstanbul Hilton Otelini İçin Türkiye ile Hilton Şirketi Arasında Anlaşma. *Akşam*, 17 Aralık 1950.

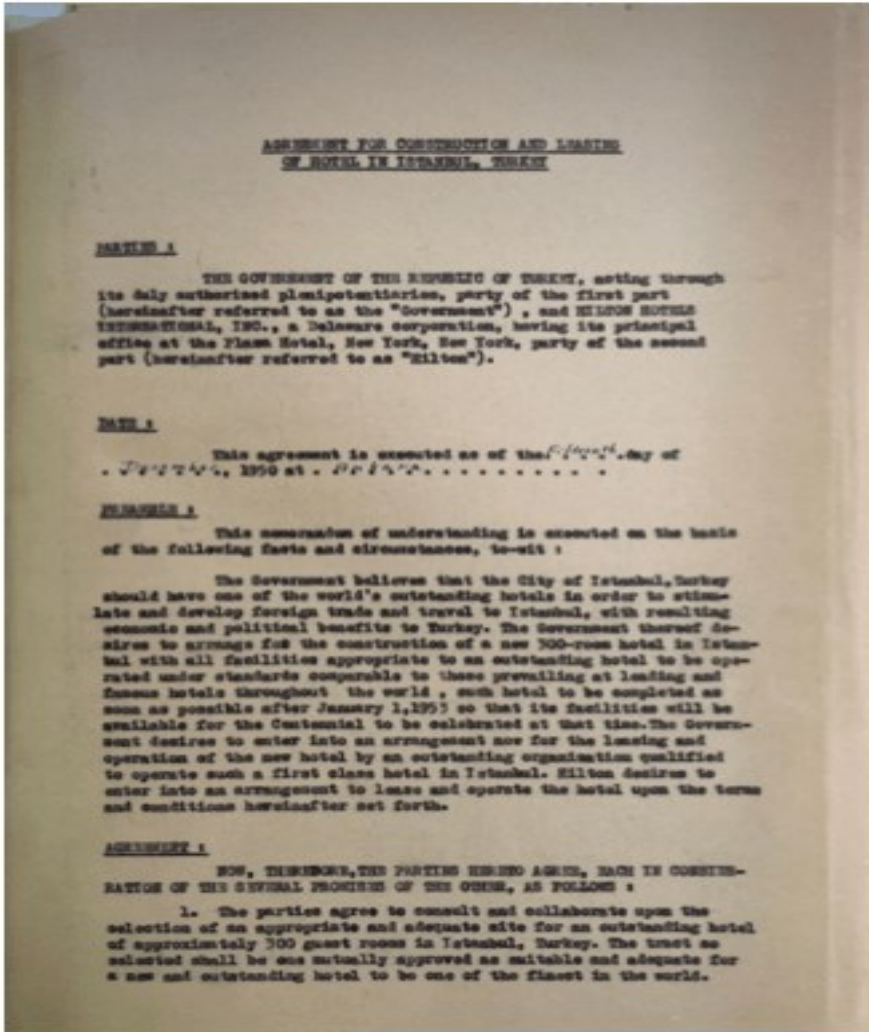
Görsel 2- İstanbul Hilton Otelini Basına Yansıyan Maketi. *Milliyet*, 26 Ağustos 1952, s.1.

Görsel 3- İstanbul Hilton Otelinin İnşaatı. Salt Araştırmalar: Erişim Tarihi: 6 Ocak 2022. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/199244>.

Ek 1- 23 Şubat 1951’de ECA’nın Türkiye Misyonu Başkan Yardımcısı Orren R. McJunkins’den ECA’nın Türkiye Misyonu Başkanı Russel H. Dorr’e İstanbul Hilton Oteli’nin durumu hakkında göndermiş olduğu belge. NARA, RG 469, Record of U.S. Foreign Assistance Agencies 1948-1961, Mission to Turkey, Box 335.

Ek 2- İstanbul Hilton Oteli inşaatı ve Kira Sözleşmesi, NARA, RG 469, Record of U.S. Foreign Assistance Agencies 1948-1961, Mission to Turkey, Box 35.

AIR POUCH <small>PRIORITY</small>	UNCLASSIFIED (With Restricted Note) <small>(Security Classification)</small>	<small>DO NOT TYPE IN THIS SPACE</small> 882.02/10-2852 XR 811.05182 XR 862a.05182
FOREIGN SERVICE DESPATCH		
FROM : AMCONGEN, ISTANBUL	273 <small>DESP. NO.</small>	OCT 31 1952
TO : THE DEPARTMENT OF STATE, WASHINGTON	October 28, 1952	
REF : Ankara Despatches 356, January 5, 1951 and 147, Sept. 10, 1952.		

58 <small>For Dept.</small>	ACTION	DEPT.					
	COMM	I	REP	EUR	GER	NEA	OLI
Use Only MLF	REC'D	OTHER					
	NOV 7	LAB	MSA	NSRB	TAR	TR	XMB

SUBJECT: **Istanbul Hilton Hotel Construction Contract Awarded to German Firm.**
882.02/10-2852/19-1052
USA 061 E WWA US PD
COV FEB TAB NSA LAW BY YAK LEE

Adjudication of bids for construction of the Istanbul Hilton Hotel was completed on October 21, 1952 with the award of contract to JULIUS BERGER, of Wiesbaden, Germany, in collaboration with DYCHERHOF-WIEDMANN, of Munich. The winning low bid for building the 300-room hotel plant is reported to be TL 13,600,000. The contract signed by the German firms with the Turkish Government Employees' Pension Fund (which owns title to the projected hotel) provides that the building will be ready for occupancy by January 31, 1954.

The plans and specifications for the hotel building were prepared by the New York architects, SKIDMORE, OWINGS and MERRILL jointly with the Turkish architect, Sedad ELDEN, who was appointed by the Pension Fund (Emekli Sandığı). The contract between Hilton International, Inc., and the Pension Fund (See Ankara Despatch under reference) provides for Hilton to lease and manage the hotel for a 20-year period beginning with the completion and furnishing of the plant. Representatives of the architects and Hilton International are acting as consultants in the planning, erection, and furnishing of the hotel.

Rudi BESSLER, veteran Swiss hotelier, designated general manager of the Istanbul hotel by Hilton International, has taken up residence in this city. Bessler is engaged in recruiting and training the staff as well as in continuing liaison on behalf of Hilton. Armand CASSINI, a Skidmore engineer, is expected to remain here on the spot in order to advise on the construction of the building. David WILLIAMS, American designer responsible for decoration of Hilton's hotels in Europe, recently spent several weeks in Turkey exploring potential domestic supplies of furnishings. It is understood that such items of fabrics, furniture, and utensils as cannot be procured in Turkey will be purchased in EPU countries, since the dollar allocation for outfitting the hotel (\$600,000) will be conserved for purchases of machinery obtainable only in the U.S.

DONewberry:hk
REPORTER

UNCLASSIFIED (With Restricted Note)

ACTION COPY – DEPARTMENT OF STATE

The action office must return this permanent record copy to DC/R files with an endorsement of action taken.

FILED
 NOV 12 1952
 CS/MG

882.02/10-2852
 OCT 31 1952

Ek 3- Alman firmanın İstanbul Hilton Otelini inşaat ihalesi aldığına dair belge.